

KINAL-OY AY IS-ISTOLYA

A Mixture of Stories

Stories and Illustrations by

Mrs. Noelle De Castro

and

Mr. Alfredo Soliba

with the help of

Miss Judy Wallace

Retold in Pilipino by

Mr. Rodolfo Barlaan

Summer Institute of Linguistics-Philippines, Inc.
Translators 1974 Publishers

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

1174-210

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy material which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

LICERIA BRILLANTES SORIANO
Director of Public Schools

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second language learning into two steps--literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

JUAN L. MANUEL
Secretary

Preface

Naay nan liblo ay insolat nan dowang ay men-is-isolo id Sagada issan writers' workshop id Bagabag, Nueva Viscaya. Nan naay writers' workshop inpangolon nan Summer Institute of Linguistics ya nakiolnosan nan Department of Education and Culture isdin bowan di Nobyembre ya Disyembre, 1974.

Nalaolaok nan is-istolya isnan naay liblo. Wadada nan sapsappit, kadaanan ay ogali, ya binolboliw ay istolya ngem ado nan isolona isnan ikakkan di biyag.

Naisolat dana ay is-istolya isnan Kankanay ya Pilipino tapno mabalin ay osalen nan amam-a ya inin-a ay mang-itoltoloy isnan adalda ya nan alisto ay makabasa isnan mikan-em.

NAN MABASA ISNA

PART I KANKANAY

Nan Tokob ya Gitap Alapo	1
Dang-on Ken Betag	6
Apay nga Baken Kedeng di Maa-ama Owenno Main-ina is Matey	19
Nan Milagro ay Pasyal Da Payapaya Ken Kalonig	25
Nan Maiyanak Engganay Matey	34
Disiplina Isnan Dap-ay	41

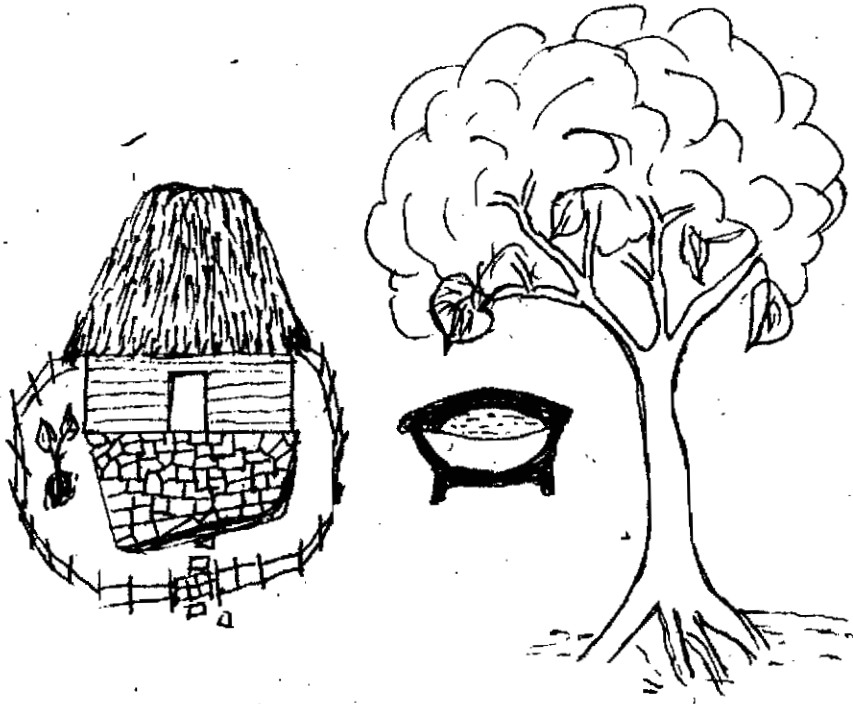
PART II PILIPINO

Ang Tasong kahoy at Kumot ni Lolo	45
Si Dang-on at si Betag	50
Bakit Hindi Lamang ang mga Matatanda ang Namamatay	62
Ang Mahiwagang Pagdalaw nina Payapaya at Kalonig	71
Mula sa Pagsilang Hanggang Kamatayan	80
Ang Pagdidisiplina ng <u>Dap-ay</u>	88

PART I

KANKANAY

Nan Tokob ya Gitap Alapo

Wada kano id kasin nan esa ay laklakay ay kangadan is Bakka. Nailowam siya isnan ligat di biyag et men-gasing siya isnan mangpapakanaan nan an-akna yanan mangidod-oowanda isnan an-anidowena. Wada nan sinapon nan anakna ay kobo ay baey ay menteteana et maesang siya.

Nan an-akna ginmawisda et gawis nan baeyda. Menko-kotsonda isnan maseyepanda, pinggan nan mangananda, gawis nan ewesda, ngem si amada gitap nan ewesna, tokob nan manganana ya saeng nan silawna isnan labi.

Si Bakka nakilokilot tay adi men-em-em-emes. Mamama-maskaw nan liknana iso nga kaytena ay men-an-anido olay kag-aw. Nan baeyna naokipan ay osto nan beyaat isnan dingding iso nga menpoos, tay menpaligat nan atong ya nan asok ay bomala. Siya nan asok ay naay nan amed mangipaposkol isnan kilotna.

Nan ap-ona madogisda ken siya tay makikikikilot dapay menpeteg nan songsongna. Nan wanesna et egay kalablabaan siyangka gedan sinan bedbedna ay langat. Nan kamisitana ay

polaw et ninbalin ay naposkol ay kaki. Natoma-tomaan am-in nan osalna.

Wada nan apon Bakka ay esa ay lalaki ay kangadan is Dado. Si Dado nalaing ay onga. Minapseng il-ilana nan ikakkan da inana ay mangtalipato ken alapoda ay Bakka. Nemnenemmena nan ikakan alapona danat kanan isnan nemnemna, nan obpay maam-ama et adi men-em-emes, adi mangmangan is lamisaan ay nan tokob nan mangmanganana, adi men kotsala, gitap nan ewesna, maeasang isnan kobo ay baey, adi kalablabaan nan wanesna ya bedbedna. Adi kasoksokatan nan osalena ay sisisisiya. As-asi obpay nan ikakkan nan biyag di malaklakay.

Wada pay nan esa ay agew inmey sinoot Dado ken alapona ay Bakka no sino nan gawis ay masapo is tokob. Dat kanan alapona, "Ay ngotom is tokob?"

"Somapowak issa mangmanganan da ama ken ina no maam-amada dada main-ina," kanan Dado.

"Agsop pay nan gawis ay masapo is tokob," kanan Bakka.

"Osto obpay ta sak-en mangagsop is sapowek, Sak omála is pala dowa ay tokob," kanan Dado.

Nasiksiken pay si Dado dat tet-ewa omey mangagsop et sapowena is tokob. Ilaen pay inana, danat sooten ay mangwani, "Ay ngotom isnan tokob?"

"Somapowak is sakayo mangmanganan ken ama," kanan Dado.

"Ayta pay obpay, daen siya say sapowem is sakami mangmanganan," kanan inana dapay menligos ay menseseg-ang. Dat komaan et taynana siya. Nemnenemmena danat kanan ken asawana en, "Masapol ay adi kaeasang si alapoda ay mangmangan. Masapol ay makiobong ken datako. Inayan tay deey obpay iilan nan ongong-a dadat kanan en sada ikkan no maam-amata data main-ina."

"Sino isnan ongong-a di mangwani en sana ikkan?"

"Si Dado. Ilaek ay mensapsapo is tokob, kanak pay en sinyoy mangiyosalana danat kanan en isagsaganana no maamamata data main-ina."

"Ay nan pay bebsatna, ay wada abes di kananda en

isaganada is ib-an di sata osalen," sooten amada.

"Ay toan," kanan asawana. "Kadya ta ilak nan kowarton Pok-ing ay iyon-ana." Ilaena pay dat nanapno nan doway ay karton isnan laglagas di loplopot ay nalaolaok. Danat paayag si Pok-ing et sootena no ngan nan mangsapolana isnan tinogtogopna ay laglagas. Dat kanan Pok-ing en isagsaganana is pala gitap ta waday sana ipaewes ken daida no maam-amada dada main-ina.

Inmegyat et si inana danat paayag si asawana et estenda nan esa ay kowarto isnan baeyda et menteyan amada ay alapon nan an-akda. Dadat ome y emsen siya dada labaan nan wanesna ya bedbedna et sokatanda. Tinobakda san tokob ay mangmanganana et dadlo makiobong ken daida dapay masokatan san ewesna. Adi dadlo mamamamaskaw da adi mensongsong nan awakna. Nan ap-ona kayatda dadlo ay makiay-ayam ken siya, tay nadalos dapay nalagsak nan ikakana.

Siyana nan istolyan nan gitap ya tokob et inayan di napowan is adi talipatowen tay awnit es maikkan isnan mangikikkan.

Dang-on Ken Betag

Wada kano id kasin nan baballo ay kangadan is Betag issan ili id koyasan. Sinmanak issan ilida ay kedeng siya isnan nagaget ay anak di kadangyan. Gawis nan damagna. Naanos, natoled dapay makneg. Alisto ay mensama, mangaiw ya mensaba. Ado nan payewda dapay bassit nan ipasamada tay ado nan biyangena. Makiob-obbo siya no panagsama ya panagsaba et matondan am-in nan payewda ya mamowaanda ya maeskan nan om-ada. Maid kananan illeng. Malpas nan sama ya saba danat ponowen nan bitlingda is kaiw. No pay es somaa ay mangaiw dat menbayo, men-gao owenno menlaga is ballokaw. No mabalin adina kayten ay mentalabako da amana ken inana. Tinawen ay is baeyda nan pagsaoyan nan kailiyanda, amed no bitil ta makolongan nan ipogaw is kanenda. Dalos mamaila nan dadat komadanyanan.

Nan ib-an nan kakadangyan omapalda. Kayatda ay ipa-asawa nan an-akda ken Betag. Masonson nan ib-an nan

kakadangyan ay omeý mang-itoya isnan an-akda ken da aman Betag ngem no toyenda si Betag en dat adi. Maid polos kaytena isnan an-ak di ib-ada ay kakadangyan.

Si Dang-on ay anak di kodo nan kaytena. Gintek Betag siya isnan omeý nanas-aoyan da Dang-on is baeyda, danat alemen siya et tinolagda ay sada men-asawa. Midyo mendowadowa si Dang-on tay anak di kodo siya dapay anak di kadangyan si Betag. Ngem kanan Betag en baken di koma is bomdeng. Ay no bawet menlinayadda ay tet-ewa siya nan tomoloy.

Adi getken da aman Betag nan men-gaygayeman da Betag ken Dang-on, iso nga no malpas nan mangananda isnan masdem dadat ay-ayaken siya ta asawaena nan anak Yaong ay men-apatenda issan ili id Koyasan ya esa ay kakadangyanan, ngem adina polos kayten.

"Ay adim kayten ay omasawa?" sinoot inana.

"Ayta pay abes, ay bakenak lalaki," kanan Betag ay somongbat.

"Naay ay maam-amaka omasawaka ta kakad-anmi ay mang-

ipabbey ken sik-a."

"Adi kayo menkamo Ina, adi madney et isaak nan asawak,"
kanan Betag.

"Ay sino sa ay babai? Isaam et ta magtek," kanan
inana.

"Mentapey tako bawet datako pay isagana am-in nan ib-an
di maosal awnit pay nganngani ay omdan nan babayas daket
en aggan nan asawaek," iyaangao Betag danapay kanan.

Wada pay nan esa ay sedem dat kanan aman Betag ken
asawana, "Ay paayag mot nan iikitna ya nan al-itaona ta
totyaen tako nan ikakan nan anak ay bommey."

"Ay siya sien tet-ewa ay waday tinotoyan nan onga ay
sana," kanan asawana.

"Kigad siya, ayke baken iilana nan mensaganaan tako,
et no maid tinotoyana awnit ibagana," kanana ay mangipati.

Siya et san inommat. Nadagop et san al-itaona ya
i-ikitna et totyaenda san omat. Isaganada et nan matapey,
nan obi, bagas, beteg ya nowang ay maosal.

Dengngen pay Yaong ay mensaganada, dat omeý ken aman Betag et kanana, "Ay dan dinngék ay kananda en mensagana kayo. Ay sino obpay di kaising tako?"

Kanan et aman Betag, "Ay dakamin ayaayaken nan anak ay sana danapay adi ibaga nan kaytena. Apedna kanan en maisagana nan maosal et awnit issanay asawaena no nganngani ay omdan nan babayas. Maid ostos kanana, ngem sapay koma ta san balasangmo. Omne kami ay mangibaga tay siya mampay di ay maid isigoladona is kaisingenmi. Kananmi adi en awni ta maged-wa ay maisagana nan maosal dakamit iyasog et ibaganay asawaena ta somya nan mensaganaan di kaisingen."

Kanan et Yaong, "Ayke madi nan ipilit tako isnan ongong-a. En kami bawet es mensagana ta datako nan menkaising. Ay nan mangwaniyan tako et ta ayyew nan gameng is omeý is teken."

"Ay siya, men-gawisan damet nan maikkan," kanan inan Betag ay mang-agamid.

Somaa et si Yaong danat dagopen san agida et totyaenda

di ikakanda. Ilogida pay ay mensagana dat kanan Ginaan ay balasang Yaong, "Ama, ay sino nan pabbeyem?"

"Ay ngan di teken, sik-a. Mensagana tako ta sakayo bommey ken Betag," kanan amana.

Dat men-aga si Ginaan ay anakna, danapay kanan, "Ama, ay getkem en mangkayat si Betag? Wada nan gayemna ay teken. Getkek ay adi polos mangkayat siya. Olay kanega book et maid polos mangkayatana ken sak-en. Dakayo et kanan en men-asawa kami. Ayke obpay sin-agew di men-asawa. Maasi kayo ta nemnemenyo pay ay mamindowa sakayo pay mensagana. Baken nalaka nan menpabbey. Ayta pay dakayon mensagana dapay maid inmasawa is pabbeyenyo. Sak-en balasangak pay laeng. Wada nan mangkayat ken sak-en ngem baken si Betag. Oneyka pay es et kakayten Betag sak-en."

Dat makaliget si amana et mensipasipoydowana siya. Masonsonda, et san al-itaona ya iikitna et bagbagaanda siya. Kananda en tinoyada si Betag et kayatna siya dapay kayet kanan Ginaan en "Oneyka ken Betag, wada nan teken ay

gayemna. Getkek ay omeyna an-anagen id Kawayan. Maseg-ang kayo ta adi kayo en ibagabaga si Betag ken sak-en." Dat amed makaliget da amana ya san al-itaona et mensipaydowanda siya, dadapay ipilit en asawaenna kayet si Betag.

Menlogi et di dat dadama san seseg-ang Ginaan. Denev dat masakit. Adi et mangan, dapay kayet anak-aen sinagiitda siya dadapay sipaydowan ay mangwahi en ong-ong siya no teken di kaytena. Mapmapseng et dapay omam-amed san sakitna et adi makakali.

Dinngen et Bobo ay gayem Ginaan san ikka-ikkanda ken gayemna ay Ginaan dat palalo san bainna. Inagew ya linabi ay mennemnemem siya is ikkana. Adi makaseyep. No es kag-aw kasasadotna et apedna en isasadag isnan poon nan kak-aiwan ay sag-enda. Wada pay san esa ay wakgat danat itotoled et omeyna toyaen si gayemna ay Ginaan. Omdan pay is baeyda dat kanan Yaong, "Ay ngan nan aliyem isnan wakgawakgat?"

"Kayatko ay makikali ken Ginaan, Ama," kanan Bobo.

"Kalaho! Adika en sosomlat issa. Sik-a obpay ay maid kapayam nan kanan Ginaan en gayemna," kanan Yaong ken siya dapay menbobotag.

Dat kayet kanan Bobo, "Siya mampay nan eyak menpakadaan tay wada nan omayak et adiyak sa kail-ila."

"Sigi ikakamom, annekka isa is mangipasakit isnan anakko," men-ibogaw Yaong dapay bomala.

Dat iyaaweney Bobo dapay songgep et toyaena si gayemna ay Ganaan. Ay apo! Men-ilan Ginaan siya dat men-galalasing dapay menagasaas tay adi makakali, dadama ay nasakit is seseg-angna, danapay kanan, "Bobo mang-awitka ta komaanta. Naay mateyak isnan layadko ken sik-a. Adi kabalin nan nemnemko ken sik-a, maseg-angka Bobo."

Mentedted nan agan Bobo danapay kanan, "Ginaan, palalo nan bainko isnan ik-ikkanda ken sik-a gapo isnan layadmo ken sak-en. Dadama nan layadko ken sik-a et naay isakitko abes, ngem kedeng kalingkingam sak-en tay awnitak adi kail-ila. Kakakayatko ay mang-awit ken sik-a ngem adi

kabalin tay babantayan da amam ya nan al-itaom sik-a."

Kayat Ginaan ay bomangon ngem palalo ay kinmapsot siya. Dat kasin men-agasaas danapay kanan, "Maseg-angka tet-ewa Bobo ta adika komak-aan. Getkek nan kanam en ikkam, ngem no siya sa, menseedmo ta saka mpili is liyang is sak-omayan."

"Baken sa is kankanam Ginaan, ta inkamamangnok is komaan isnan batawa. Olay ket maid gedan kapaayak. Pakentegem bawet nan nemnemmo ta waday ganas nan bayasyo."

Egay kakwas nan kanan Bobo dat menpangasgep si Yaong et menbogawanas Bobo dat ikakamon Bobo et gen-ana nan kitong Ginaan dat bomala et komaan. Dat kasin sagiiten Yaong nan anakna ay si Ginaan dapay aped igiginek Ginaan tay adi makakali dapay inanaagna nan sakit nan awakna ay nasipa-sipaydowan.

Wada pay ay boboknagan dat wada nan ayagda kaisingenda ay aman Betag. Daet mensoot ay mangwani en, "Ayta, ay ngan nan kananda en maikkan."

"Enkayo kano ilan si kaisingenyo ay aman Betag tay matmatey," kanan san nabaa.

Dadat ikamo et enda ilan. Omdanda pay dat wada tet-ewa san al-itaon Betag ay babantayandas amana. Dat toyaen Yaong si kaisingena danapay kanan, "Ay baken obpay nan nemnememen tako is ibikas tako, ay dakan obpay ipopodan."

"Siya mampay, ay pinat-owan adi nan anakna, danat ipodan dat naay adiyet mangan dapay adi komali," kanan inan Betag.

"Ayta danan aped ikkan dapay sigod ay gawis siya," kanan Yaong ay mangitoloy, "Begew man nan en kami kanan en ayagana si Ginaan dat lomiget et menpat-opatowana si amana. Dat komaan et egay somiksikom isnan epat ay agew engganad wani, kanan nan kakasinsinna en ena kano dinas-an si Dang-on id Kawayan tay siya nan kaytena, et tinmagtagda. Ay toan no into nan inayanda."

Mensagong pay si Yaong dat mensiksikyad nan sikin kaisingenna ay aman Betag. Pomikada pay ay menbabantay et

ilanda, dat obpay menbogbogsot ay matey. Madagop dat san aamam-a dadat kanan, "Ay kedeng, agganyo et nan babbaballo ta enda menbek-ang isnan nail-iliyana ta bayaowan tako nan am-ama tay natey ya ta inomen tako nan tinapeyna ta ayew. Kanan pay-en bayas obpay di kaayagan di agi tako dat obpay tetey." Dat siya kano et san inikkanda. Nadagopda san kailiyanda ay iKoyasan ya nan nabek-ang et bayaowanda. Menkambakamba et san bayao ya diskotil isnan dow a ay labi ya sinagew maipanggep isnan natey, sapay mapalloy et kanan et san ipogaw, "Kedeng inayan obpay di mangitoytoya is anakna no adida menlinayad."

Wada pay mailben san natey sana et di damag ay natey es si Ginaan. Maaton et san ipogaw et siyangka dedan san bayao ay maipanggep issan gapo ay natey nan natey.

Omey pay nan nadandan ay tew-en dat somagong si Betag ay wada nan pamilyana. Danat tawiden am-in san gamengda amana et daida kayet san kadangyan id Koyasan. Maganakda et masiken san an-akda dadat pabeyen daida. Wadapay ay

maam-ama dat siya san men-apatenda issan ilida id Koyasan.
Siya na nan istolyan da Betag ken Dang-on.

Apay nga Baken Keding di Maam-ama
Owenno Main-ina is Matey

Wada kano nan ili id kasin ay makwani en Lang-ayan.
Nan inmona ay inmili isna et da Bakayan ken asawana ay
Bakotoy. Masso kano am-in nan maimola isna ay ili. Menmowa
si Bakotoy is obi et dadadadakke nan begasna ay kanega
kamowan. Nan kalobasada et maatangan, nan pageyda et kaaga-
agamang. Nan talakenda et dadadadakkell ay adida kabaelan
ay mang-isda. Siyangka dedan isnan protas ay wada isnan
widanda ya om-om-ada. Sobla nan makan is baeyda. Talaga
nga naiponta nan pinilida ay nin-iliyanda.

Wada nan esa ay labi ay kalkalpas nan ani dat kanan
Bakotoy ken asawana, "Kedeng dan naay somadotak ay mensama
ya mentalaken."

"Ayta," kanan Bakayan ay asawana.

"Maid ganas ya gaget tay maid onga," kanan Bakotoy.

"Siya tet-ewa nan tomdo tay ayke ta obpay beteg ay

aped mangmangan ta nopay lomames dat mapalti. Ngem ay siya ya ngan pay di ikkanta. Kanayon met ay idawatta nan am-in ay talakenta ken Kabonyan ngem ay waay ngen daan sa ta pay mawad-an. Kasiyana olay ket egay ta naam-ama data nain-ina. Nan bawet gawis ay talabako ta siyay itoloy ta."

"Kedeng omillengta tay kasasadot. Ado met nan naipondo ay makan."

Adi yet menobla si Bakotoy. Edkanay kapapanodan. Si asawana ay Bakayan nagaget kayet ay mensama, mensaba, ya menpastol. Mallos pay nan lima ay bowan dat men-inaw si Bakotoy. Ado nan adina kayten ay makan ya songsong. Ngem si Bakayan iyan-anosna am-in nan kayat asawana. Palalo nan gasingna basta nemnemena en awnit wadantoy anakda. No malabi dadat bomala et tangtangadenda nan bowan tay siya nan inawena. No kag-aw dat manganop si Bakayan is bakes tay inawen asawana nan otek di bakes. Wada pay omey san siyam ay bowan dat omanak si Bakotoy is lalaki. Dadama san gasingda ay sin-asawa et mentongtongaw da Bakotoy dapay

idod-oon Bakayan nan osalenda. Siya nan inkak-anda et engganay wao nan an-akda. Epat ay lallalaki ya epat ay babbabai.

Nasiken et san an-akda Bakotoy ken Bakayan et daida san men-obla, Adiyet men-obla da amada ken inada ay tongaw san ik-ikkanda.

San baeyda lomipit dapay lomipit tay mapno is makan. Adida makakakan is san talakenda ya iloganda. Deney dat kanan amada en adida dadam-en ay men-obla tay maiwed kaigwan di mailogam.

Wada nan esa ay labi dat wada nan am-ama ay mangwani ken Bakayan isnan iitawna en men-as-awaena nan an-akna ta omad-ado nan ipogaw isnan ilida. Kanayon ay iitawen Bakayan na, issan labi ay deey. Mawakgat pay dat ayagan Bakayan san an-akna et kanana, "Egayak nakaseyep isnan sin labiyan."

"Ay ngan di iitawmo?" sinoot san iyoiyon-a.

"Wada san am-ama ay dagaw san bookna ay mangwamangwani

en men-as-awa kayo kano ta omad-ado nan ipogaw isnan
batawa," kanan amada.

"Dapay sin-ag-i kami? Ayke pay somya di sin-ag-i is
men-as-awa?"

"Laton sa tay maid teken is kailiyan tako. Dakayo ay
epat ay lalalaki menpili kayo isnan sagsag-en tako is
kayatyo ay menteean satakot mensapo is epat ay baey. Malpas
pay dakayo et mentotya is wasdinyo kadwa.

Siya et san inikkanda san inbagan amada et dadat am-in
maganak et wada nan kaanak is enem, wada nan pito, lima ya
epat. Masiken et san an-akda dadat es men-as-as-awa et
omado san ipogaw issan ili id Lang-ayan.

Am-in et san mabalin ay mapayew dadapay sinpaen et
payewenda, san bilbilig dadapay gobangen et mowaanda.
Siyangka gedan ay amanos nan makan issan ili id Lang-ayan.

Wada pay nan esa ay Innana dat masakit nan esa ay
onga ay mentawen is dowa et matey. Dat madagop am-in san
sinpangiliyan et men-ag-ag-agada dadapay idawat ay mangi-

lowalo ken diosda ay no mabalin maid matmatey is onga tay kase-seg-ang nan onga is matey. Siya nan kanayon ay iyasogda isnan diosda no wada nan onga ay matey.

Maseg-ang et san diosda et tongpalena san dawat san ipogawna en maid matmatey koma is onga. Siya et san naikkan et maid natnatey is o-ngong-a. Wada es nan natey ay am-aama siyangna dedan ay nadagop san ipogaw ay sinpangiliyan et men-agada dadapay kanan en adi koma katkatey nan amam-a ta il-ilanda nan ap-oda ya ta ipapasda ay mangan is inlogam ya tinalaken di an-akda ya ap-oda. Sisisisiya nan dawat nan ipogaw no wada nan matey.

Maseg-ang kasin san diosda et kanana ken daida en owen awnit maid dedan matmatey is am-ama ya in-ina.

Men-gasing et san ipogaw id Lang-ayan tay awnit maid matmatey ken daida. Awnit matatatatagoda et eng-enggana. Il-ilan pay san ipogaw no sa maid matmatey dat tet-ewa ay malmallos san tew-en dapay maid matmatey. Omado dapay omado nan ipogaw. Adoado nan aamam-a ya iinin-a dadapay adi katkatey. Nan

aamam-a ay adi makadaan dadat ipatotokdo daida. Nan adi mangtek owenno kinmapsot onay ay mang-ala is kanena dat idoon nan an-akda ken daida. No nangoloban nan am-ama ta maid bab-ana dadat igag-aan siya. Nan laklakay onay ay adi makatokdo dadat lak-eyen et ipapodanda.

Napno et am-in nan bitling is amam-a ya inin-a. Nakapinda am-in isnan widwidan nan bab-aey, nan gongo, ya nan ag-agamang. Maligatan et nan ap-oda ya an-akda ay mangpakan ken daida. Adida et kam-es et pometegda. Bomala nan isboda et isbowanda nan gagat-onanda. Adi kabaelan nan an-akda ya ap-oda ay mang-daos isnan takkida.

Pinomteg san ili id Lang-ayan. Masosongsong nan takki, isbo, angiw ya kilot nan ninkalalaklakay ya nan babanak-es.

Nan ongong-a ya nan mabalin ay men-oblá adida et men-oblá. Dalos di takki, isbo, ya ponas di angiw nan ik-ikkanda. Maid olasda ay men-oto ay gawis, mensama, mang-ayowan ay osto isnan an-akda. Omadawag et nan ipogaw. Ado abes nan masakit dada-pay adi kaayowanan ay gawis et mabayagda ay men-ik-ikalo.

Apedda menpopopopodan. Wada et nan tiempo ay kolang nan makan, kolang nan mentalabako tay ado nan masakit ngem maid matey.

Gapo et sinan sakit, kaad-adon nan ipogaw, bannog nan men-ayowan, mentalaken ya mensama dat kanan et nan omili en menmitingda ta idawatda ken diosda en adi obpay sonya nan maid matmatey. Kanan et san apowenda ay mangsalodsod, "Ay siya ya sinoy kanan takon mabalín ay matey?"

"Nan lallakay ya babanak-es," kanan nan esa.

"Nan sadot ya lallakay ya babanak-es," kanan nan ib-ana.

"Kinipolpolni ken datako," kanan nan kaadowan.

"Ay ngan nan mangwaniyanyo en kinipolpolni is kayat nan dios tako?" kanan nan apowenda.

Tomakdeg nan kaadowan et kananda, "Naoma kami isnan ikakan nan ili tako. Kaneg maid patenggan di ligat. Gaw-gawis nan matey ta maid nemnememen is adoado. Menmoli tako pod, napno nan ili tako is aaman-a, masakit, moleng. Menkaat nan pagkan-em ken datako ay mangitalabako is taganon datona

ya ayowanda. Sinoy adi kaoma? Gawgawis di matey. Siya dana nan mangwaniyanmi en kigad nan diostako is ikkana. Mabalín ay matey nan onga, baballo, amam-a, ya inin-a."

Siya et na nan napalloy dadat ilogi ay menlowalo ken diosda et enggana ay naseg-ang et tongpalena san dawatda.

Wada et dadlo nan matey. Laklakay man, baballo owenno ongong-a. Siya na nan gapona ay baken kedeng di maam-ama owenno main-ina is matey.

Nan Milagro ay Pasyal Da Payapaya ken Kalonig

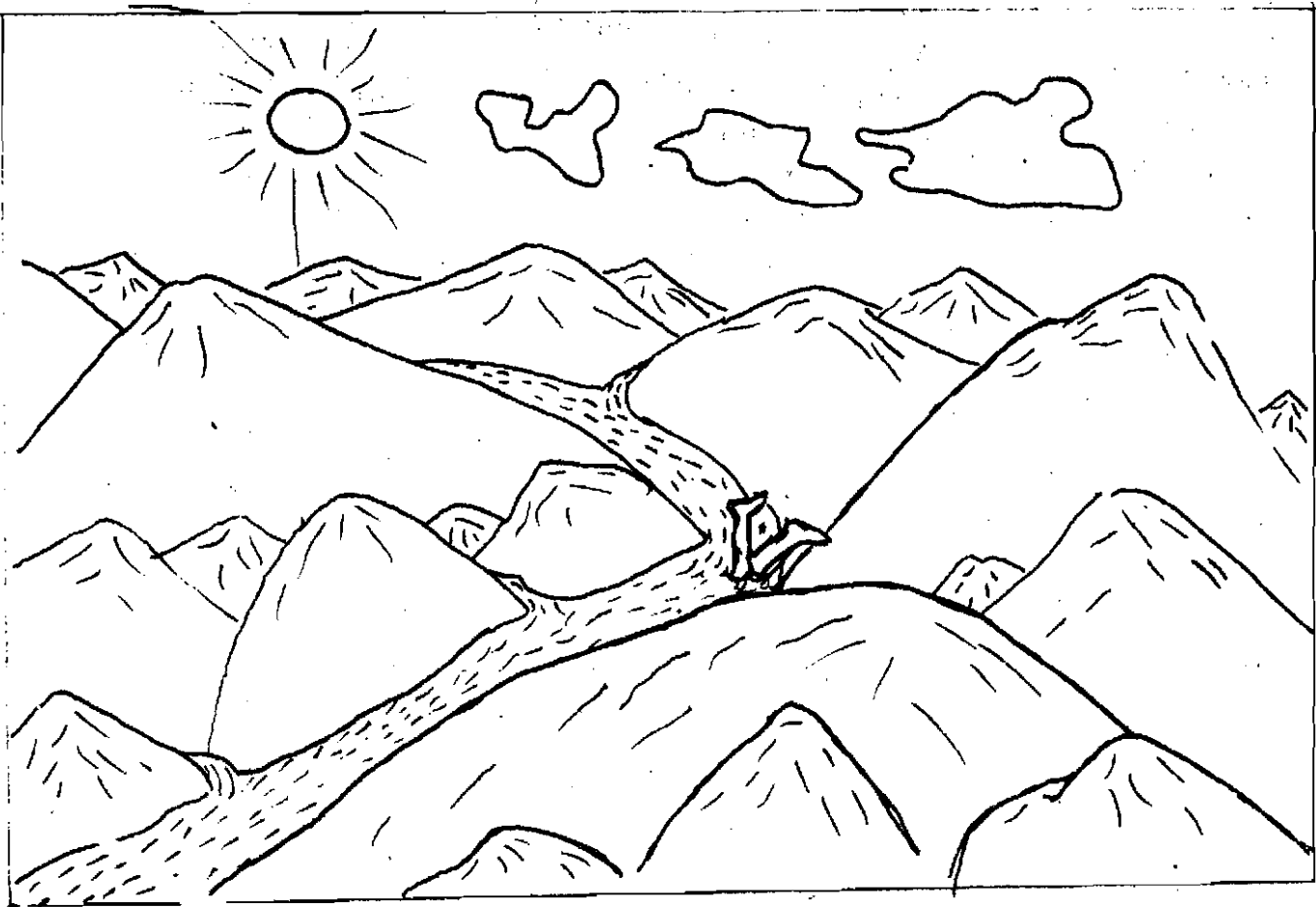
Wada kano nan esa ay agew inmey pinasyal nan dowa ay baba-ballo nan kasinsinda isnan teken ay ili. Datona sin-agida. Nan ngadan nan iyon-a et Payapaya. Nan innodi et Kalonig. Omeйда bisitaen nan besat inada ay lalaki ay inmili isnan benget di baybay et awnit omisaada is ikan. Tapno dalasda omdan is ken da alitaoda masapol ay daanenda nan tolo ay bilig iso nga panaglepas nan kakan isnan wakgat dadat ninlobwat. Nangato nan bilig dapay pitak iso nga adida makaikamo.

Inomdanda isnan maikadwa ay ginawang dat nangato nan danom dapay napigsa. Nan bataey ay dandanenda naiyanod. "Idwani," kanan Payapaya isnan innodina, "ngan pay di ikkanta ay gombang is nan nangato ay danom?" Ostoy kankanana dat somag-en si Kalonig et ilaena nan benget nan ginawang dat makyos san ginagatinana et kabanogaw dapay maipisok isnan danom.

Mentagtag si Payapaya et ilaena san innodina dapay menbogaw ay mangwani, "Kabonyan! Kabonyan! Tolongam dakami.

Naiyanod nan innodik. Ngan pay di ikkak?" Mentagtag si Paya-
paya ay men-ag-aga et onodenas nan benget di ginawang dapay
maid si Kalonig ay epdas naiyanod. Danat itotokdo et menlowalo
dapay men-ag-aga dat nadanagem is napigsa et men-etebna nan
dakedake ay kaiw et menkipapakda isnan deey ay ginawang.
Palalo san gasing Payapaya issan ninkilalangtayan san dakedake
ay kaiw daet tomagtag siya et gomdang. Menpaypayaspas siya
dapay tomikid issan bilig et bomangil id angana ay toloy san
ginawang. Omey issan benget san ginawang ay menmolmoli
dangat men-ila san bowaya ay kineketbana si Kalonig ay besatna
issan poon di bato. Dadama san babawina et egayna gintek dat
naolaw siya et mat-eb.

Maimowasan pay et menbitag dat wada nan sinpoo ay bana-
banan-eg ay ipogaw ay men-gagadandang nan matmatada, menngi-
ngitit nan kaneg dagom ay bab-ada, mensisleng nan bildi ay
kodilda ya mensagsagilay nan polaw ay bookda nan manggalgalot
ken siya. Dat kabogabogaw ay mangwani, "Ama! Ama! Naay ay
galotenda sak-en."

Dat nakanimat is napigsapigsa et menkakikibtotda san deey day kaeegyat ay ipogaw et tomagtagda. Dat ikakamon Payapaya et bomangon et ilaena san kad-an san bowaya ay mang-itatanga issan besatna dat obpay way nakibtot dedan tay maid dapay wada san innodina ay mentaptapew issan benget di ginawang. Danat ikakamo et omeyna kapewen siya. Kedeng natey et. Napno nan egesnas danom dapay kinmenteg. Dat men-aga si Payapaya danapay awiten si Kalonig et kanan somaa.

Tengaena et san tiktikidena ay bilig dat omodan issan dakkal. Gawis tay ostoy wada nan liyang et danat ilinong san natey ay besatna dapay dedan menlowalo isnan manakabalin. Men-as-asog siya ken Kabonyan dat wada nan nabanala ay napintas ay babai issan oneg di liyang. Nasdanasdaaw si Payapaya danat aped iilaen san deey babassang. Dat kanan san deey napintas ay babai, "Dakayon aped wada isna? Ngan nan inommat isnan kadwam? Ay into nan nagapowanyo?"

Men-aga et si Payapaya danapay istolyaen nan naikkan isnan innodina. Dedededengen pay san babasang dat maseg-ang

et kanana, "Som-edka ta omeyak ayagan si alapo ta gidowena nan besatmo."

"Palalo ay gawis. Enka ta sesed-ek dakayo," kanan Paya-paya ay somongbat.

Maaw-awni pay dadat wada tet-ewa ken alapona. Nabakbakes nan alapona tay naklob nan angasna, matitiko siya ay mendaan dapay menpaypayegpeg nan ikkana ay komali. Osdongan pay nan in-ina si Kalonig dat wada nan kinwanina ay adi kagtek. Danat gen-an nan egesna. Dat bomala nan danom am-in isnan topekna, obetna, eengna et enggana ay pinmolang san sigod ay awakna. Dat kanan nan naay in-ina ken Payapaya, "Iyap-apmo nan badom isnan angasna dakat babantayan et awnit kigad ay bomangon. Adi kayo komak-aan, awnit omali nan naay anakoy babassang et ayagana dakayo ta ilaenyo nan baeymi."

Maawawni pay dat tet-ewa matago si Kalonig ay kanega maid inommat ken siya. Daet men-gasing si Payapaya et menseketna danapay kanan, "Ay apoy egyatko, danagko, seseg-angko ya ligatko isnan inommat ken sik-a! Kanaket en awnit matey tay

dowa."

In-giginek Kalonig ay kaneg nasdaaw danat kanan, "Ay ngan obpay di inmat ken sak-en? Ninlolokoyta ya dat wada nan doway iinin-a ay nang-ayag ken sak-en et kananda en it-itdoda nan daan. Omonoddak pay dakamit tikiden nan ataatakdag ay menpangatoy agdan. Nabannogak dapay adi kakomkomkombos. Imbag tay dat wada nan sinab-atmi ay am-ama ay masemasede nan sobilna et menpasagongenna sak-en danapay kanaen en ongaak pay laeng is mangtikid isnan naay ay agdan."

Dat kanan Payapaya, "Gawis tay sinmagongka. Siya sa obpay san natagowam."

Itoltoloy dapay ay menkalkali dat wada san deey ay napintas ay babassang et ayagana daida. Songgep dapay issan leem di liyang dat obpay mensileng am-in nan maosal ay kanega palasyo. Dat ipasyal san babassang daida issan adoado ay kowalto et ilaenda nan nasangkasangkala ay ligat di ipogaw. Wada nan nalilin-eb ay engganang bagang isnan takki. Apedda men-eeee, ay kaseseg-ang, wada abes nan ipogaw ay maida-dangdang isnan apoy et malinglingetda, wadada nan nagodgod,

nakottokottong ay kaneg egay nangnangnangan ya adoado pay ay itsolan di ligat ay inilada. Gawis tay dat mennemnem Kalonig da inada ken amada ya san inannodida danat kanaen kedeng somaadat.

Dat kanan san napintas ay babassang, "Ay inmegyat kayo issan inil-ilayo? Sakayo pay somaa kayatko ay ibaga nga nan deey day inil-ilayo daida nan ninkasosokil ay ipogaw. Masapol ay gawis nan alamidyo tapno adi kayo maitaptapi ken daida. Agtak dakayo is panyo ngem adi kayo am-amasen. Nan naay ay panyo idyana am-in nan kaytenyo. Basta waday kayatyo dakayot kanaen dayopay iyagyag nan naay panyo et ammit bomala nan kayatyo."

Men-gasing da Payapaya ken Kalonig et dawatenda dadapay kanan, "Salamat. ta omev kami et."

Dat tokaban san napintas ay babassang san segpan et bomalada. Ay apo san gasingday sin-agi. Men-am-am-ammengda dadapay men-isistolya ay somaa. Adoado sar kinwakinwanida en sada ikkan. Ngangani pay ay omdanda is baeyda, dat men-

galalasing si inada ay mangsab-at ken daida danapay sooten no waday ikan is inalan alitaoda. Dat basta kanan Payapaya, "Adoado awnit menponona am-in san balilis tako."

Masdaaw si inada danapay kanan, "Dapay maid ginengen-anyo."

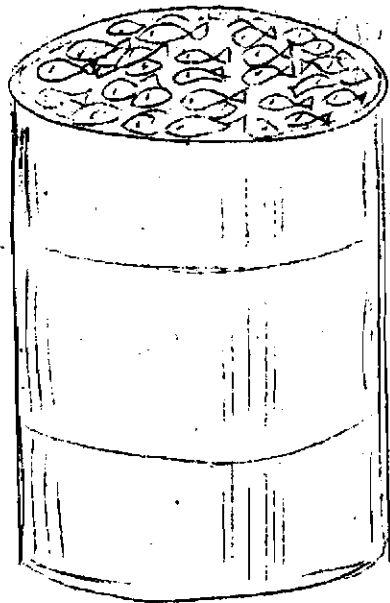
Men-ammeng si Kalonig danapay kanan, "Adika madanagan alaen tako pod nan lima ay dadadadakel ay balilis tako datakot tangban."

Igiginek inada danapay tangban san balilis ay inpabalan Kalonig. Dat alaen Payapaya san panyo ay nabatebatekan et iyagyagna danapay kanaen, "Mapnokay balilismi am-in is nasangkasangkalay ikan."

Pinindowanay nangwani danat kanan ken inana kadya tokabam nan balilis. Tokaban pay inana dat tet-eway ninkakapnos nasangkasangkalay ikan. Palalo san gasingda ay sinbaey. Menlogi et di dadat kanaen ay sinbaey, "Adi tako bokodan di gawis. En tako ta tolongan tako nan maid kanenda, am-amed nan maid napowanda, datako pay bagbagaan nan nasokil ta omanosda, nan sadot ta somigpetda, nan menbinbinnososo ta

isaldengda ta maid sa koma om-omey issan kowalto ay kad-an
san nasangkasangkalay ligat ay inpailada."

Siyana nan istolyan da Payapaya ken Kalonig ay iSagada.

Nan Maiyanak Engganay Matey
(Kadaanan ay Ogali)

No maiyanak nan onga, iyey nan al-apo nan etagda isnan baey nan inmanak tay lawa nan mensakot ay mensibo is natnateng. No naoto nan etag dat kanan nan am-ama nan kidlos. Nan kidlos, lowalon di kaiyan-anak ay engnga ay kanana en. "Sapowenmi nan kidlos ta tomob-oy di sosowen nan onga ya menlamlamnin siya, ya maid kankanana en ligat omat ken dakami." Dadat mangan et mentongawda issan sin-agew sadapay somaa.

No pay mapoting san poseg nan engnga daet madagop nan, al-apo, al-ita, iikit ya tapin di agida. Idagopda nan etag, bagas, botilas, owenno batong. Dadat menpalti is manok ay ilaokda nan etag. Malpas pay nan kakan dadat igobbawan nan onga. Masapol piliyenda nan gawis ay ngadan nan al-apon a owenno agida

ay iyabiikda isnan onga.

Tapno adi nalaka ay makibkibtot nan onga, lalak-eyen nan ama owenno alapo nan onga danapay kogkogkogen nan dingding ay mangmangwani en. "Tatag! Tatag! Tatag! Adika makibkibtot is kido, kimat, owenno ngadana sa ay kaligong."

Masiken pay nan onga ta gekkena ay makialem daet ome y isnan ebgan ay ome y makianag is babassang. No waday pinilina is kaposwana daet linabi ay ome y menpagisgisto ya menpagetgeta dadapay sapowen nan toyada. No napalloy nan toyada ta tet-ewa ay menkasilayadda dadat planowen san agew ay mangisaan nan lalaki is dok-ong isnan baey nan babai. Toyen nan lalaki nan aloyosna et enda mangaiw is dok-ong. Isnan agew ay deey men-oto nan aman nan babai is etag. No isaan san sin-aloyos nan dok-ong dadat domten. Malpas pay di dat inbitalen san aman nan babai san lallalaki et songgepda ay mangan. Mapseng pay dat aggan es nan babai nan aloyosna et enda manongtong ta iyeyda isnan baey nan lalaki. Idwani, nan inan nan lalaki nan men-isagana is binaod ay kanenda. Dadat men-obbo nan lalaki

ya babai ay menbal-is isnan baey nan am-ada. Masapol men-annadda ta maid matektekdag is aawitenda, maid masoksokpot is osalda ay kaneg nan apang owerno oway. Ya adida kaisagsagaw am-amed no ninlolokoyda tay lawa.

Mallos nan agew dat no mapaneknekan ay menkasilayadda dadat menpasya. Madagop nan was-inda agi isnan baey nan am-ada ay mang-iyey is etag. Dat aggan kasin san lalaki san aloyosna et omeyda is etag isnan baey nan babai. Dat abes sokatan san aman nan babai san etag ay inyey nan lalaki. Idwani makiboweg et nan babai ay omey isnan baey nan lalaki. Maoto pay san etag ay indagopda dat kanan nan esa ay am-ama nan sapon di pasya. "Menpasya kayo, pos-en yo nan basayo ta maganak kayo. Dakayo matago. Maid kankanan yo en ate ya omat es isnan an-akyo." Malpas pay di dadat mangan am-in san ipogaw ay nadagop.

Idwani et planowen nan sinkaising nan ikkanda ta pabey-yenda nan an-akda. Madagopda nan paltido et estenda nan bayen ay bomeyanda. Malpas pay nan eset dadat omala is manok et

paltiyenda. Kapsengana pay dat menlokoy nan sin-asawa ay eegnanda nan etag ya apoy ay songgep isnan baeyda. Siyana nan makwani en segep tay damon nan sin-asawa ay songgep isnan baeyda.

Kalang nan damon di kanyawda. Omyey kasin nan am-ada isnan etag ta ilaokda isnan paltiyenda ay manok ta waday isdan nan nadagop ay paltidoda. Isnan timpon di kalang nan mang-ibagaan nan am-ada isnan was-inda tawid ay payew, om-a, gosi owenno nan tapin di nabanol ay matawid.

Betbet nan maisned isnan kalang. Siyana nan agew ay kapaltiyen nan animal, kaisaganaan nan makan, kaiw, ya am-in ay maosal issan agew di babayas. Siya es nan omeйда mendekatan isnan agida ya gagayemda isnan tapin di ili.

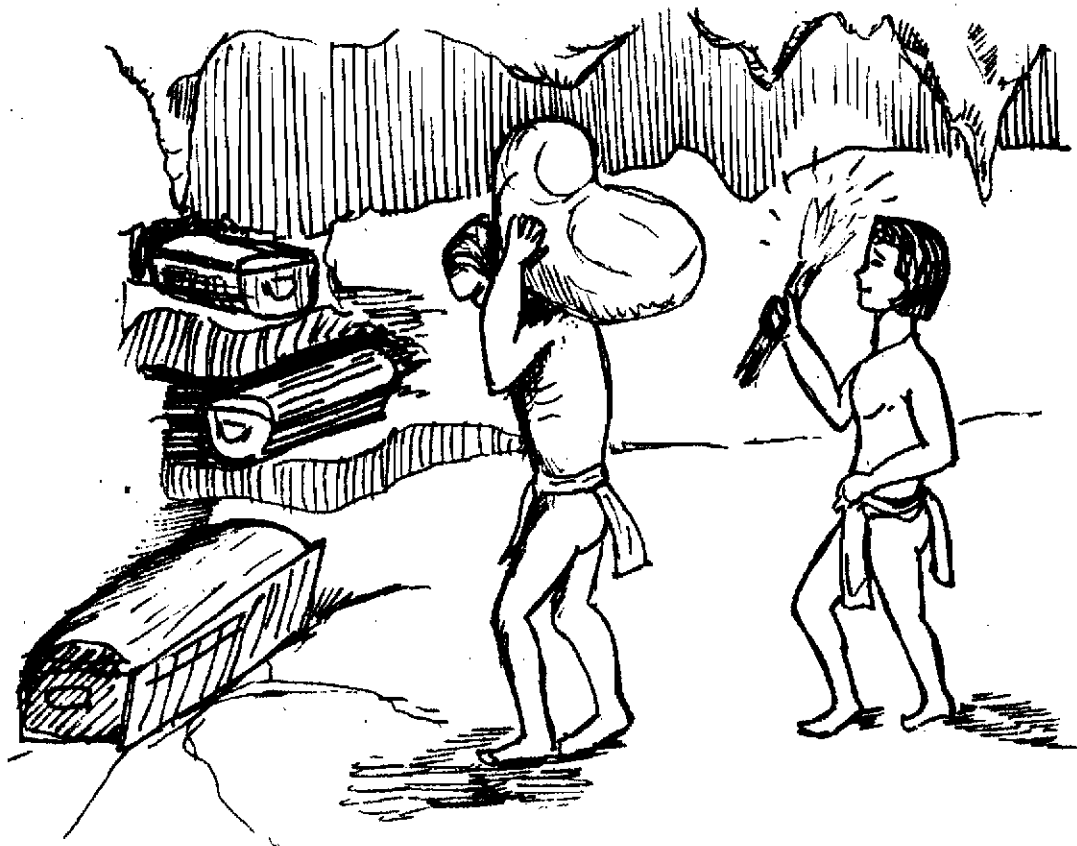
Kapsengan san betbet et siya nan makwani en palayog owenno babayas. Domatengda nan dinkat ay makitibew, makikan, makiinom ya maki-lagsak. Dadapay idya nan soponda isnan sin-asawa ay nindedeem isnan sag-en nan segpan nan baeyda. Nan amam-a ya no mamingsan iinin-a, wadada isnan pantew ay menliwa dadapay

ominom is tapey. Menliwada isnan sin-agew ya sinlabiyan ay mangdawat ken Kabonyan ta bindisyonana nan sin-asawa. Mapili abes nan am-ama ay mang-iskad isnan tawid nan binommeey.

Binommeey et siya et makwani en binnayan. Masapol men-singpet dapay bomikas ay mentalabako ta waday itaganona isnan an-akna.

Mallos da mallos nan tew-en daet maeteng. Logiyan et nan tonilyona ay lomokay. No mensakit mensenga owenno men-kanyaw ta makaan nan sakitna owenno kateyana. No mensenga omeyey nan ipogaw is bagas dadapay awidan siya enggana ay gomawis owenno matey.

No matey ado nan beteg ya manok ay mapaltipalti. Igalotda nan natey isnan sangadilna dadat patotokdownen isnan tangan nan dao ay mangbaybayao. Kanega mabista ay nakabasol isnan korti. No gawis ay ipogaw nan kinagawisna isdin kamatagona nan ibaybayaoda. Ngem no ngawi siya, nan es kinangawina nan kankananda isnan bayaoda. Kapsengan san nangisangadilanda dadat iyey isnan bagayna ay liyang. Iyon-onada nan koongna

isnan wakgat. Masdem pay sadapay iyonod nan bangkayna.
Masapol abes nga nan am-ama ay adiyet makapotot nan mangpalikot.
isnan natey. Palikotena ay kaneg onga is ninpopoko isnan eges
nan inana. Danat bongonen isnan ewesna danat galoten isnan
owey. Nan omona ay mang-awit isnan natey et nan ap-ona sapay
soblaten nan teken et men-iinatanda ay kanega bola. Masapol
ilaenda ta adida ilal-aos isnan kad-an di pinading. Somaa
dapay dadat mangan sadapay maboka.

Disiplina Isnan Dap-ay

Nan dap-ay siya nan opisina nan lallakay sinan ili. Wada nan pagseypan, pag-otowan ya pag-an-anidowan. Nan aamam-a ay adi lomokso siya nan men-ag-agonganda. Siya nan maseyepan nan lallalaki ya babbaballo ya oongong-a isnan labi.

Maid adi maibaga isnan dap-ay. Am-in ay padas, dinge, ya inilan di esa ken esa et masodok. No wada nan gawis ay pinadas di esa sodokena et soloten nan ib-ana. No wada es di inilan di esa owenno dingena et diskotilen nan aamam-a nan men-gawisana owenno pagmadiyana. Maid mang-eesa is nemnemna isnan dap-ay. Nan madi masodok et maanap nan somangna. Nan gawis maanap gedan nan tomoloyana. Siyana nan men-gawisan nan makidapdap-ay.

Nan oongong-a ay mangdengedenge isnan makmakwani isnan dap-ay omegyatda ay men-alamid is adi omno is kadwada ay ipogaw. Maid apos is nemnemda, omegyatda ay menbabai, omegyatda ay men-akew owenno menligod. Managtolongda dadapay makiolnos isnan kadwada.

Nan kailaan nan olnos ay mait-itdo isnan dap-ay et nan tinpon di sasaad. Olay no adi iwaswas nan mensaad en bomala nan kailiyana ta tomolongda ken siya dapay keyet omey nan omili ay makitolong owenno makisaad. Wadada nan nangpadpadas ay adi makiolnos et no madateng nan tinpoda ay mangsapol is tolong et maid tomolong owenno wada ngem bassit.

Nan es tinpon di tetey nan adi kailila owenno adi somik-sikom et no matey maid abes somikom is makitolong owenno makibayao. Siyangna dedan isnan tinpon di sakit, babayas, owenno ngadana sa ay talabako ay kasapolan nan omili, am-amed nan kad-an nan mapoowan.

Wada nan madi ay alamid ay maid ipagon nan dap-ay is dosada ngem itdoda nan menbalinana owenno mentongpala nan madi ay alamid et kigad nan adi mangpati is ikkanda. Kaneg nan makikamolala ay wada nan pamilyana et sakem nan dosana, ya komadodogis nan kaipogawna isnan ili et maidolin siya ay mangikkan mangikkan is gawis ay talabako.

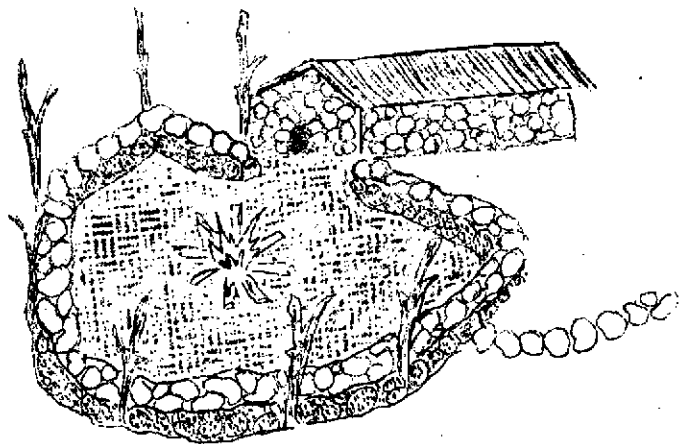
Nan abes mapakan is inakewan owenno sinowitikan et awnit

ikaloda nan agotoot ya sakit di nemnem nan maakewan ya masowitik. Iso nga omegyat di komatam isnan ipogaw ay kaneg datona tay makaalisda dapay awnit men-ikaloda.

Nan abes mangisape owenno manglili isnan masangew et kananda isnan dap-ay en inayan tay awnit abes masangew owenno waday maisakap is men-ikalowana.

Siya dana nan ib-an nan madi ay alamid ay maid naipago is moltada ngen omegyat nan omili ay mangikkan.

Nan dap-ay siya es nan kinagoberno nan ili. Nan lallakay, daida nan kinaopisyales ay mangit-itdo is soloten nan omili. Daida nan mangibaga no tinpon di sama, toned, ani, lebek, ikik, babayas, begnas, kotlong, obo, padog, sasaad yanan ib-an nan maik-ikkan isnan ili. Maid en omon-ona is mangwani en ta menlalasin modi maig-igtap am-in nan maik-ikkan isnan ili. Siya dana nan ogali ay naisigod isnan dap-ay et sokod idwani sapay wada nan ninbaliwan nan ib-an datona ay ogali.

PART II
PILIPINO

Ang Tasong kahoy at Kumot ni Lolo

Noong unang panahon ay mayroon daw isang matandang lalaking nagngangalang Bakka. Sanay siya sa hirap kung kaya't matutuwa siya kung bibigyan siya ng pagkain ng kanyang mga anak at kung bibigyan din siya ng kahoy na pagpapainitan niya ng kanyang sarili. Iginawan siya ng kubo ng kanyang anak at doon siya nakatirang mag-isa.

Maunlad ang pamumuhay ng kanyang mga anak kaya magaganda ang kanilang mga bahay. Nakakutson sila at magaganda ang kanilang mga kumot. Ang kinakainan nilang pinggan ay magaganda. Ngunit ang kumot ng kanilang ama ay yari sa ritaso at kahoy na tason ang kanyang kinakainan at ang kanyang ilaw sa gabi ay sinindiang palutsina.

Hindi naliligo si Bakka kaya marumi siya at siya'y laging giniginaw kaya gustung-gusto niya ang magpapainit sa apoy maski araw. Maganda ang pagkakadikit-dikit ng dingding ng kubo niya kaya mainit sa loob. Mahirap lumabas ang usok at ang init. At dahil sa usok ay makapal ang kanyang libag.

Lagi siyang nilalayuan ng kanyang mga apo dahil marumi siya at siya'y nangangamoy. Hindi nilalabahan ang kanyang bahag at 'yong bigkis ng kanyang ulo. Ang kanyang puting kamiseta ay naging kulay kaki at naging makapal.

May apo si Bakka na ang pangalan ay Dado. Si Dado ay isang matalinong bata. Araw-araw pinagmamasadan niya ang kanyang mga magulang kung paano ang pakikitungo nila sa kanyang lolo na si Bakka. Iniisip-isip niya ang kalagayan ng kanyang lolo at sinabi niya sa kanyang sarili na siguro'y hindi naliligo ang mga taong tumatanda, hindi kumakain sa lamisa, at tasong kahoy ang kinakainan at hindi gumagamit ng kutsara at ang kanilang kumot ay yari sa ritaso at mag-iisa sila sa kubo at hindi rin nilalabaan ang kanilang bahag at

bigkis sa ulo. Hindi nila pinapalitan ang kanilang mga gamit. Masama ang pamumuhay ng matanda.

Isang araw, nagpunta si Dado sa kanyang lolo upang tanungin kung anong uri ng kahoy ang magandang gawing tason. "Ano bang gagawin mo sa tasong kahoy?" ang tanong ng kanyang lolo.

"Gagawin kong kainan ng aking ama't ina kung sila'y matatanda na," sabi ni Dado.

"Iyong agsop (isang uri ng magaang kahoy) ang magandang gawing tasong kahoy," sabi ni Bakka..

"Ah! Iyon pala! Kukuha ako ng agsop at gagawa ako. Kukuha ako ng tamang-tama sa dalawang tasong kahoy," sabi ni Dado.

Lumaki si Dado at kumuha nga siya ng agsop at siya'y gumawa ng tason. At nang makita siya ng kanyang ina ay itinanong sa kanya, "Saan mo ba gagamitin ang tasong kahoy?"

"Gumagawa ako ng pagkakainan ninyo ng aking ama," sabi ni Dado.

"Bakit? Bakit ka gumagawa ng pagkakainan namin?" sabi

ng kanyang ina na malungkot na tumalikod. At iniwanan niya siya. Pinag-isipan niya at kanyang sinabi sa kanyang asawa, "Kailangang hindi mag-isang kakain ang kanilang lolo. Kailangang makisalo siya sa atin. Mag-ingat tayo dahil kung ano ang makikita ng mga bata ay siya nilang gagawin kung tayo'y matatanda na.

"Sino ba sa ating mga anak ang gagawa ng ganyan?"

"Si Dado. Nakita ko siyang gumagawa ng tasong kahoy. Itinanong ko sa kanya kung saan niya gagamitin 'yon at sinabi niyang inilalaan niya sa atin kung tayo'y tatanda.

"At paano ang sabi ng kanyang mga kapatid? Sinabi ba nilang maghahanda rin sila ng gagamitin natin?" tanong ng kanilang ama.

"Ewan ko," sagot ng kanyang asawa. "Paano kung titingnan ko sa kuwarto si Pok-ing, ang ate niya." At nakita nga niya ang dalawang karton ng puno ng ritasong iba-ibang uri. May makapal at manipis; may bago at may luma. At kanyang tinawag si Pok-ing at itinanong kung saan niya gagamitin 'yong mga

ritasong tinipon niya. At sinabi ni Pok-ing na naghahanda siya ng kumot nila para may gagamitin sila kung sila'y matatanda na.

Nag-alala ang kanilang ina at sinabi niya sa kanyang asawa at sila'y gumawa ng isang kuwarta sa bahay nila para sa kanilang ama. Pinaliguan nila siya at saka nila nilabaan ang kanyang bahag at bigkis ng kanyang ulo at pinalitan nila ang mga ito. Biniyak nila 'yong tasong kahoy na kinakainan niya at nakisalo na sa kanila at saka nila pinalitan ang kanyang kumot. Hindi na siya giniginaw at hindi na rin nangangamoy ang katawan niya. Gustung-gusto na ng kanyang mga apo ang makipaglaro sa kanya dahil malinis na siya. At masaya na siya ngayon. Ito ang kuwento tungkol sa tasong kahoy at ang punit-punit na kumot. Mag-ingat sa pagpapabaya sa iyong mga magulang dahil kung ano ang gagawin ninyo ay siya ring manyayari sa iyo.

Si Dang-on at si Betag

Noong unang panahon, mayroon daw isang lalaking ang pangalan ay Betag at siya'y nakatira sa bayan ng Koyasan. Sa lahat ng mga kabataan sa kanilang bayan, ay siya lang ang masipag sa mga anak ng mga mayayaman. Siya ay kapuri-puri. Siya'y matiisin, matapang at malakas. Marunong siyang mag-araro at magsibak ng kanilang panggatong. Malawak ang kanilang bukirin nguni't iilan lamang ang kanilang kasama dahil marami nga siyang tungkuling ginagampanan. Nakikipag-bayanihan siya sa pagbubungkal at paghahanda ng mga bukirin. Lahat ng kanilang bukirin ay natamnan ng palay at iba-ibang mga pananim. Halos wala siya pahinga. Pagkatapos ng pag-aararo at pagtatanim siya'y kukuha ng maraming panggatong. Pagbalik niya, ay nagbabayo ng palay o kaya'y nagpapakain ng baboy o kaya'y gagawa ng basket. Kung maaari lang ayaw niya magtrabaho ang kanyang mga magulang. Taon-taon, ang bahay nila ay parang pamilihan ng kanilang bayan. Lalong-lalo na

kung may taggutom. Kitang-kita na sila ay yumayaman.

Naiinggit ang kanilang mga kapuwa mayaman. Gusto nila kung mapapangasawa ni Betag ang kanilang mga anak na dalaga. Nagpupunta 'yong mga kasama nilang mayayaman sa ama ni Betag upang ipagkasundo nila ang kanilang mga anak. Pero kung sasabihin kay Betag ay ayaw naman niya. Ayaw niya maski kanino sa mga anak ng mga mayayaman.

Si Dang-on na isang anak ng isang mahirap ang gusto niya. Nakilala siya ni Betag dahil madalas silang magpunta sa bahay nila Betag upang bumili ng kanilang mga kailangan. Niligawan siya ni Betag at sila'y nagkasundong pakakasal. Nag-aalangan si Dang-on dahil anak lamang ng isang mahirap nguni't si Betag ay isang anak ng mayaman. Pero sinabi ni Betag na hindi 'yon ang mahalaga. Ang mahalaga'y silang dalawa ay nagmamahalan.

Hindi alam ng mga magulang ni Betag na magkasintahan na silang dalawa ni Dang-on. Kaya isang gabi, pagkatapos nilang kumain kinausap nila si Betag na pakasalan niya ang anak ni Yaong, isang huwes sa kanilang bayan. Siya rin ay isang

mayaman. Pero ayaw naman ni Betag.

"Bakit? Ayaw na bang mag-asawa?" sabi ng kanyang ina.

"Gusto ko! Lalaki naman ako ah!" ang sagot ni Betag.

"Tumatanda ka na. Mag-asawa ka na habang buhay pa kami para makita pa namin ang iyong kasalan," sabi ng ina niya.

"Huwag kayong magmadali inay. Hindi magtatagal, dadalhin ko na rito ang aking magiging asawa," sabi ni Betag.

"Sino ba siya? Dalhin mo na siya rito para nakilala na namin siya," sabi ng kanyang ina.

"Maghanda na lang kayo ng alak-bigas at lahat ng mga kailangan at saka ko dadalhin dito ang mapapangasawa ko kung malapit na kaming ikasal," sabi ni Betag sa kanila na may halong biro.

Isang gabi, sinabi ng ama ni Betag sa kanyang asawa, "Anyayahan mo ang kanyang mga tiyahin at tiyuhin at nang mapag-usapan na natin ang kasalan."

"Totoo nga kaya ang sinabi niya?" sabi ng kanyang asawa.

"Bahala na siya. Kung hindi totoo sasabihin siguro sa

atin kung makikita niya tayong naghahanda," sabi ng ama ni Betag.

Kaya 'yon ang ginawa nila. Dumating ang kanyang mga tiyuhin at tiyahin at pinag-usapan nila kung ano ang kanilang gagawin. Binalak nila na sila'y maghanda ng alak-bigas, kamote, bigas, baboy at kalabaw para sa kasalan.

Nabalitaan ni Yaong ang paghahandang ginagawa ng ama ni Betag. Kaya siya ay nagpunta sa kanilang bahay at sinabi, "Nabalitaan kung naghahanda kayo. Magiging magbalaé ba tayo?"

Sinabi naman ng ama ni Betag, "Hinihimok namin ang aming anak para sabihin sa amin kung sino ang kanyang kasintahan pero ayaw naman niyang sabihin. Sinabi na lang niya na maghanda na kami at saka ipakikilala niya kung malapit na ang kasalan. Ayaw niyang sabihin. Sana'y 'yong anak mo. Ayaw naming sabihin sa inyo dahil hindi namin matiyak kung magiging magbalaé tayo. Maghihintay kami hanggang sa maihanda namin ang kalahati sa mga kailangan at pakikiusapan na namin siya para sabihin kung sino talaga ang kanyang magiging asawa at

nang makapaghanda rin ang aming magiging balae."

At sinabi ni Yaong, "Kung sa bagay, hindi naman masama ang gusto nating mangyari sa mga bata. Maghahanda na rin kami para tayo ang magiging magbalae. Ginagawa natin ito para hindi na mapupunta sa iba ang ating ari-arian."

"Iyon nga eh! Para sa kanilang kabutihan ang ginagawa natin!" sabi ng ina ni Betag.

Umuwi si Yaong at inanyayahan niyang lahat ang kanyang mga kamag-anak. Sinabi niya sa kanila ang kanilang balak. Kaya inumpisahan na rin nila ang maghanda. Tinanong ni Ginaan sa kanyang ama na si Yaong at sinabi, "Bakit ba kayo naghahanda. Sino ba ang ikakasal?"

"Sino pa ba kung hindi ikaw. Naghahanda kami para sa kasal ninyo ni Betag," sabi ng kanyang ama.

Kaya umiyak si Ginaan at sinabi sa ama, "Natitiyak ba ninyong gusto ako ni Betag? Mayroon naman siyang ibang kasintahan eh? Alam kong wala siyang ibang gusto kundi siya lamang. Alam ko namang wala siyang pagmamahal sa akin maski

katiting! Bakit ba ninyo kami pipiliting ipakasal? Hindi pabago-bago ang pag-aasawa. Masama ang binabalak ninyo! Pag-isipan naman ninyong mabuti bago kayo maghanda. Hindi madali ang pagpapakasal. Naghahanda kayo pero wala naman kayong anak na ipakakasal. Hindi pa ako mag-aasawa. At saka may ibang nagmamabal sa akin, hindi si Betag. Mabuti kung gusto ako ni Betag."

Nagalit ang kanyang ama at siya'y sinipa. Pinakiusapan siya ng kanyang mga tiyahin at tiyuhin para sumang-ayon siya. Sinabi nila sa kanya na kinausap nila raw si Betag at gusto raw ni Betag. Pero sabi ni Ginaan, "Mabuti kung mahal ako ni Betag. Mayroon siyang ibang kasintahan eh! Alam ko, dahil may nililigawan siya sa Kawayan. Maawa kayo sa akin. Huwag ninyong ipilit si Betag sa akin." Galit na galit ang kanyang ama at mga tiyuhin, kaya siya'y pinagsisipa nila. Nakapag-pasiya na sila na si Betag ang kanyang magiging asawa.

Simula noon, labis ang kalungkutan ni Ginaan. Ayaw na niyang magsalita. Ayaw na rin niyang kumain. Lagi siyang

pinagagalitan. Sinisipa siya at sabi nilang siya raw ay isang baliw kung iba ang gusto niya. Lumala ang nangyari sa kanya at ayaw na niyang magsalita.

Si Bobo naman na kasintahan ni Ginaan, ay masamang-masama ang kanyang kalooban. Araw at gabi ay pinag-iisipan niya kung ano ang kanyang dapat gawin. Hindi siya makatulog. Sa araw naman ay wala siyang alam na gawin. Litong-lito siya. Pupunta na lang siya doon sa lilim ng punong kahoy na malapit sa bahay nila Ginaan. Sasandal na lamang siya doon sa puno ng kahoy. Isang umaga nagkaroon siya ng lakas ng loob kaya pinuntahan niya ang kanyang kasintahan para mag-usap silang dalawa. Pagdating niya sa bahay nila Ginaan ay sabi ni Yaong, "O, bakit ka narito? Umagang-umaga pa a!"

"Gusto ko pong kausapin si Ginaan," sabi ni Bobo.

"Ang lakas ng loob mo ano! Huwag mo akong galitin! Hindi ba ikaw ang sinasabi ni Ginaan na kasintahan niya?" sabi ni Yaong na galit na galit.

"Kaya nga po ako naparito para magpaalam sa kanya dahil

hindi na niya ako makikita pang muli," sabi ni Bobo.

"O, sige! At huwag kang magtagal dahil ikaw ang dahilan ng pagkakasakit ng anak ko!" sigaw ni Yaong, at siya'y lumabas.

Dahan-dahang pumasok si Bobo para makipag-usap sa kasintahan. At naku! Ang tuwa ni Ginaan nang makita niya si Bobo. Ngunit hindi siya nakapagsalita dahil sa kanyang sakit na sanhi ng labis na kalungkutan. Kaya pabulong na lang niyang sinabi kay Bobo, "Kargahin mo ako at magtanan na tayo. Mamamatay ako sa pagmamahal ko sa iyo. Maawa ka sa akin Bobo! Ikaw ang lagi kong iniisip."

Napaiyak si Bobo at sinabi, "Masamang-masama ang aking kalooban dahil sa nangyari sa iyo dahil sa pagmamahal mo sa akin. Mahal din kita Ginaan, at labis din akong nasasaktan. Pero nakikiusap akong kalimutan mo na ako dahil hindi mo na ako makikita pang muli. Gustong-gusto kitang kargahin pero nakabantay naman ang iyong ama at mga tiyuhin!"

Gustong tumayo ni Ginaan pero masyado siyang mahina. At pabulong na naman niyang sinabi kay Bobo, "Masama ang iyong

loob Bobo, kaya huwang kang umalis. Alam ko ang iyong gagawin. Kung 'yan nga ang gusto mo, puwede ka bang maghintay na sandali? Ikaw ang pipili ng yungib na magiging libingan ko."

"Huwag mong sabihin 'yan, Ginaan. Magpalakas ka at bayaan mo na lang ako. Hindi bale, wala naman akong halaga. Palakasin mo ang iyong kalooban para magiging masaya ang iyong kasalan."

Hindi pa tapos magsalita si Bobo nang pumasok si Yaong at sinigawan si Bobo. Kaya dali-dali niyang hinipo ang noo ni Ginaan at saka siya lumabas. Pinagalitan na naman ni Yaong ang kanyang anak pero hindi na kumibo si Ginaan dahil hindi siya makapagsalita. Masakit ang buong katawan niya dahil sa sipa.

Nang mga ika-walo na ng umaga, ay dumating ang mga inutusan ng ama ni Betag na kumausap kay Yaong. "Ano ba raw ang gagawin?" tanong ni Yaong.

"Puntahan ninyo raw ang iyong balae dahil malapit na siyang mamatay," sabi nila.

Nagpunta sila agad at naratnan nila ang mga tiyuhin ni Betag na binabantayan nila ang kanyang ama. "Malakas sana tayo dahil ikakasal ang ating mga anak. Pero bakit ka nakahiga balae?"

"Oo nga sana pero nang saktan siya ng kanyang anak, ay iyan ang nangyari. Humiga na lang siya at ayaw na rin niyang magsalita," sabi ng ina ni Betag.

"Bakit niya nagawa 'yon? Mabait naman 'yon a!" sabi ni Yaong.

"Siguro dahil sa lagi naming sinasabi sa kanya na si Ginaan ang gusto naming mapangasawa niya. Kung kaya siya'y nagalit at apat na araw na siyang hindi pa umuwi. Sabi ng kanyang pinsan na nasalubong niya si Dang-on sa Kawayan. Siya ang kanyang gustong mapangasawa kaya sila'y nagtanan. Hindi namin alam kung saan sila nagpunta."

Nang lumapit si Yaong sa ama ni Betag ay nagkakawag ang huli. Tumayo ang mga tiyuhin ni Betag na nagbabantay nagulat na lamang sila nang makita nilang patay na siya. At nagkatipun-

tipon ang mga matatanda doon sa lugar nila. "Wala na! Patay na siya!" sabi nila. "Tawagin ninyo ang mga kabataan para umawit na sila ng awit sa patay at inumin na rin natin ang alak-bigas. Akala namin, kasalan ang magaganap pero ngayon aanyayahan ninyo ang iyong mga kamag-anak para makipaglamay." 'Yon nga ang ginawa nila. Nagtipun-tipon ang mga tao doon sa kanilang lugar at sila'y umawit ng awit sa patay.

Sa kanilang pag-aawit sasabihin nila ang dahilan ng pagkamatay ng ama ni Betag. Sabi nila namatay daw siya dahil hindi na siya mahal ng kanyang anak. Dalawang gabi at isang araw nilang ginanap ito. Noong araw ng paglilibing ay nabalitaan nila na patay na si Ginaan. Inilibing nila ang bangkay at pagkatapos nagpunta sila sa bahay ni Yaong at sila'y umawit din ng awit sa patay. Inawit nila ang dahilan ng kanyang pagkamatay.

Pagkalipas ng maraming taon, ay bumalik na si Betag na kasama na niya ang kanyang mga mag-anak. Minana niya ang mga ari-arian ng kanyang ama.

"Oo nga eh! Hindi naman tayo parang baboy na kakain na lamang at 'pag mataba na ay papatayin na lang. Nguni't, anong magagawa natin! Naghahandog naman tayo ng mga alaga natin sa Panginoon! Ipagpapatuloy na lang natin para magka-anak tayo. Huwag kang mag-alala at hindi pa naman tayo matatanda eh. Mas mabuti na lang kung ipagpapatuloy natin ang pagtatrabaho."

Subali't sinabi ng kanyang asawa, "Magpahinga na lamang tayo dahil pagod na ako. Marami na ang naimbak nating pagkain eh!" Kaya hindi na nagtrabaho si Bakotoy. Palagi na lamang siyang nakahiga. Nguni't ang kanyang asawang si Bakayan ay masipag pa ring mag-araro, at magpatag ng kanilang lupain at mag-alaga ng kanilang mga hayop. Pagkalipas ng limang buwan ay naglihi si Bakotoy. Kaya marami siyang ayaw na kainin at amuyin. Pero pinagtiisan ni Bakayan ang lahat ng gusto ng asawa niya. Masayang-masaya siya dahil hindi magtatagal ay may anak na sila. Lumalabas sila sa gabi upang pagmasdan nila ang buwan dahil pinaglilihian ni Bakotoy. At sa araw naman ay

mamamana siya ng matsing dahil pinaglilihian din ni Bakotoy.

Pagkalipas ng siyam na buwan ay nanganak si Bakotoy ng isang lalaki. Tuwang-tuwa ang mag-asawa at namalagi na lang si Bakotoy sa bahay at ibinibigay na lamang ni Bakayan ang mga kailangan nila. Ganito ang ginawa nila hanggang sa naging walo ang mga anak nila. Apat na lalaki at apat na babae.

Lumaki ang kanilang mga anak at sila na ang nagtatrabaho. Nasa bahay na lamang ang kanilang mga magulang at hindi na sila nagtatrabaho. Sumikip na sumikip ang bahay nila dahil sa dami ng pagkain nila. Hindi nila maubos-ubos na kainin ang mga alaga nilang hayop at mga ani nila. Sinabi ng ama nila na huwag na sila gaanong magtrabaho dahil wala na silang mapaglalagyan sa ani nila.

Isang gabi, napanaginipan ni Bakayan na mayroon daw isang matandang lalaking nagsabi sa kanya na pag-aasawahin niya ang kanyang mga anak na dalaga't binata upang dumami ang mga tao sa kanilang bayan. Maraming beses na napanaginipan ni Bakayan 'yon noong gabing yaon. Kinaumagahan, ay tinawag ni Bakayan

ang kanyang mga anak at sinabi, "Hindi ako nakatulog kagabi."

"Bakit? Ano bang napanaginipan ninyo?" tanong ng panganay.

"Mayroon daw isang matandang lalaki na mapula ang buhok na nagsabing mag-asawa kayong magkakapatid para dumami raw ang mga tao dito sa mundo."

"Magkakapatid naman kami a! Puwede bang mag-asawa ang makakapatid?"

"Anong magagawa natin! Wala naman tayong ibang kababayan. Kayong mga lalaki, pumili na kayo ng lote ninyo na gusto ninyong pagtayaran ng inyong mga bahay, at saka tayo gagawa ng apat na bahay. Pagkatapos, ay pumili na kayo sa inyong mga kapatid ang gusto ninyong mapangasawa."

At 'yon ang kanilang ginawa at nagka-anak silang lahat. Anim ang anak noong isa at pito ang anak noong isa at lima 'yong isa at apat naman ang anak noong isa. Lumaki ang kanilang mga anak at nag-asawa rin ang mga ito sa kanilang mga kamag-anak kaya dumami ang mga tao sa Lang-ayan.

Ginawa nilang bukid ang lahat ng lugar na puwedeng gawing

bukid. Pinatag at tinamnan nila 'yong mga bundok. Wala ring pagbabago dahil sobra pa rin sa pagkain ang buong Lang-ayan.

Isang buwan ng Disyembre, may nagkasakit na dalawang taong gulang na anak at siya'y namatay. Kaya nagtipun-tipon ang mga tao doon at sila'y nagdalamhati at kanilang ipinasiya na idadalangin nila na kung maari lamang ay wala nang batang mamamatay dahil nakakaawa ang batang mamamatay. Ito ang kanilang dalangin sa kanilang Panginoon kung may batang mamamatay.

Naawa ang kanilang Panginoon sa kanila at ipinagkaloob niya ang kanilang hinihingi na sana'y wala nang mamamatay na bata. Wala na nga ang batang namatay. Isang araw ay may namatay ding lalaki, at ganoon din ang ginawa nila. Nagtipun-tipon ang mga tao at sila'y nagdalamhati. Sabi rin nila na sana'y walang mamamatay na matanda upang makita pa nila ang kanilang mga apo at matitikman pa nila ang mga ani ng kanilang mga anak at mga apo. Ganyan ang gusto ng mga tao kung may mamamatay.

Naawa naman sa kanila ang kanilang Panginoon at sinabi niyang wala nang mamamatay na matanda.

Tuwang-tuwa ang mga tao doon sa Lang-ayan dahil wala na ang mamamatay sa kanila. At nakita nga nila na pagkalipas ng maraming taon, wala maski isa sa kanila ang namatay. Dumami ng dumami ang mga tao at walang namatay sa kanila. 'Yong mga matatanda na hindi na makakalakad ay iniuupo na lamang nila. At iyong mga ulyanin naman at mga mahihina na ay pinakakain na sila ng kanilang mga anak. At 'yong mga walang ngipin ay nginuyang pagkain ang ibinibigay sa kanila. At 'yon namang mga matandang-matanda nang hindi kayang umupo, ay ipinahihiga na lamang nila.

Maski sa labas ng bahay ay punung-puno ng mga matatanda. Nasalansan sila sa paligid ng bahay, sa kulungan ng baboy at sa kanilang mga kamalig. Naging napakahirap para sa kanilang mga anak at apo ang pagpapakain sa kanila. Hindi na sila naliligo kaya sila nangangamoy. Naiihian na ng mga iba 'yong mga kasama nila. Wala nang ginagawa ang kanilang mga anak at

mga apo kundi maglinis ng kanilang mga dumi. Kaya nangamoy ang bayan ng Lang-ayan. Amoy na amoy ang mga dumi at ihi at amoy ng mga matatanda.

Hindi makapagtrabaho ang mga kabataan at saka 'yong mga dapat sana'y magtrabaho. Paglilinis ng mga dumi at ihi at pagpupunas ng laway ang kanilang inaatupag. Wala na silang oras para magluto, o kaya'y mag-araro o kaya'y mag-alaga ng kanilang mga anak. Maraming nagkakasakit at hindi na nila maalagaan ng husto kung kaya't nanghihina sila ng matagal. Lagi ra lamang silang nakahiga. Dumating ang oras na sila'y kinulang sa pagkain dahil marami ang nagkasakit supali't wala naman ang namamatay.

At dahil sa maraming nagkasakit, 'yong mga nag-aalaga sa kanila ay pagod na pagod sila dahil nag-aararo rin sila at nagtatrabaho. Kaya sinabi nilang magtipun-tipon sila at kanilang idalangin sa kanilang Panginoon na wala na silang lugar para sa mga hindi namamatay. At sinabi ng kanilang pinuno, "Sino ang sasabihin nating puwede nang mamamatay?"

"'Yong mga matatanda na," ang sagot ng isa.

At sabi naman ng isa sa kanila, "'Yong mga tamad at mga matatanda na."

"Maski sino sa atin," ang sagot ng karamihan.

"Bakit n'yo sinabing kahit sino ang gusto ng ating Panginoon?" tanong ng kanilang pinuno.

Kaya marami ang tumayo at sinabi, "Sawang-sawa na kami sa nangyayari sa ating bayan. Parang walang katapusan ang paghihirap natin. Mabuti na lang kung mamamatay na kami para wala na kaming iisipin. 'Pag titingnan natin ang ating paligid, ay punung-puno ang ating bayan ng mga matatanda, mga maysakit at mga dumi. Iilan na lang sa atin ang nakapagtrabaho at nakapagdalaga sa kanila.

"Mas mabuti kung may mamamatay. 'Yan ang sasabihin natin at bahala na ang ating Panginoon kung anong gagawin niya. Puwede nang mamatay ang mga bata, mga binata't dalaga at mga matatanda."

'Yon ang kanilang napagkasunduan at kanilang inumpisahang

idalangin sa kanilang Panginoon na sana'y kaawaan niya sila at ipagkaloob ang kanilang kahilingan.

Mayroon na nga ang mga namatay. Matatanda 'yong iba at mga binata at mga bata 'yong iba. At 'yan ang dahilan kung bakit hindi lang mga matatanda ang namamatay.

Wakas

Ang Mahiwagang Pagdalaw nina Payapaya at Kalonig

Isang araw mayroon daw dalawang lalaki na nagpuntang dumalaw sa kanilang pinsan na nakatira sa ibang bayan. Itong dalawa ay magkapatid. Ang pangalan ng nakatatanda ay Payapaya at ang nakababata ay Kalonig. Nagpunta silang dumalaw sa kanilang tiyuhin na nakatira sa tabi ng ilog na may maraming isda.

Para makapunta sila sa kanilang tiyuhin, ay kailangan munang umakyat sila sa tatlong bundok kaya pagkatapos nilang mag-almusal ay umalis na sila. Maputik ang mga bundok kaya hindi sila makapagmadali.

Nang dumating sila sa ikalawang ilog ay malalim ang tubig at malakas ang agos ng tubig. Pati ang tulay doon ay naanod. "Papaano kaya ang gagawin natin para makatawid tayo sa malalim na tubig na ito," ang sabi ni Payapaya sa kapatid. Habang sinasabi niya yaon ay nagpunta si Kalonig sa tabi ng ilog at bigla na lamang siyang nadulas at napasigaw ngunit bumagsak

sa tubig.

Nagtatakbo si Payapaya upang tingnan ang kanyang naka-
batang kapatid. "Panginoon! Panginoon! Tulungan po ninyo
kami. Nalunod ang aking kapatid. Ituro po ninyo ang aking
gagawin!" sigaw ni Payapaya na tuloy ang lakad sa tabi ng ilog
subali't wala na si Kalonig. Siya'y naenod na. Kaya ang
kanyang ginawa ay umiyak na nanalangin. Walang anu-ano'y
umihip ang malakas na hangin at bumagsak ang malaking puno
ng kahoy at iyon ang naging tulay doon sa ilog. Masayang-
masaya si Payapaya dahil doon sa malaking kahoy na naging
tulay doon sa ilog. Kaya ang ginawa niya ay tumawid at
nagpunta sa kabila noong bundok na kinaroroonan niya. Pagod
na pagod siya ngunit umakyat pa rin doon sa bundok at
nagpunta sa kabila na kung saan dumadaloy 'yong tubig. Pag-
dating niya doon sa tabing-ilog, ay kabila't kabila ang tingin.
Walang anu-ano'y nakita niya ang isang buwaya na nasa tabi
ng malaking bato na kagat-kagat ang kanyang kapatid. Labis
ang kanyang kalungkutan at hindi niya maisip kung ano ang

gagawin. Kung kaya't siya'y nawalan ng malay-tao. Nang siya'y matauhan at kanyang idilat ang kanyang mga mata ay nakita na lamang niya ang sampung maliliit na mga taong may pulang mga mata at maiitim na ngipin na parang karayum. Ang kanilang mga balat ay makintab na berde, at ang kanilang mga buhok ay maputi at hanggang sa lupa ang haba. Siya ay kanilang iginagapus. Kaya siya'y napasigaw at sinabing, "Itay! Itay! Iginagapus nila ako!"

Walang anu-ano'y biglang kumidlat at yaong mga nakakatakot na mga tao'y nanginginig lahat at silang lahat ay tumakbo. Kaya dali-daling bumangon si Payapaya at nakita niya ang kanyang kapatid na lulutang-lutang doon sa kinaroroonan no'ng buwaya. Dahil dito, siya ay lubhang nabahala at dali-dali niyang iniahon ang bangkay ng kanyang kapatid. Lumaki at tumigas na ang kanyang tiyan dahil sa tubig. Si Payapaya ay umiyak at pauwi nang dala-dala ang bangkay ng kapatid. Nang nangalahati na siya sa pag-akyat sa bundok ay nagsimula na ring umulan ng malakas.

Mabuti na lang at may nakita siyang isang yungib at kanyang isinilong ang kapatid doon sa pintuan ng yungib na yaon. At siya'y nanalangin sa Maykapangyarihan sa lahat. Idinalangin niya na sana'y siya ay kanyang tulungan. Walang anu-ano'y bigla na lamang may napakagandang dalagang nagpakita sa kanya na galing doon sa yungib. Si Payapaya ay takang-taka habang tinitingnan ang napakagandang dalaga.

"Bakit ka naririto?" ang tanong ng dalaga. "At ano bang nangyari sa kasama mo? Saan ba kayo nanggaling?"

Napaiyak si Payapaya at isinalaysay niya ang nangyari sa kanyang kapatid. Nakinig naman 'yong dalaga at kanyang sinabi kay Payapaya, "Maghintay ka rito at tatawagin ko ang aking lola upang buhayin ang iyong kapatid."

"Mabuti nga po! Magpunta na lang kayo at ako'y maghintay sa inyo," ang sagot ni Payapaya.

Pagkalipas ng ilang sandali ay naroroon na silang dalawang maglola. Ang kanyang lola ay matandang-matanda na. Panay kulubot na ang mukha at nakabaluktot na dahil sa katandean

at pati ang kanyang pagsasalita ay nanginginig na. Tiningnan ng matanda ang bangkay ni Kalonig at sinabing hindi niya matitiyak kung mabubuhay pang muli si Kalonig. Idiniin ng matanda ang tiyan ni Kalonig at lumabas ang tubig sa kanyang bunganga, sa puwit at saka sa kanyang ilong kaya nanumbalik ang kanyang katawan sa pangkaraniwan.

At sinabi ng matanda kay Payapaya, "Talukbungan mo ang kanyang mukha ng iyong baro. Pagmasdan mo at sa ilang sandali siya'y mabubuhay na muli. Aalis kami pero huwag kang umalis. Mamaya ay babalik ang dalaga at kayo'y susunduin upang makita ninyo ang aming bahay."

Pagkaraan ng ilang sandali ay nabuhay ngang muli si Kalonig na parang walang ano mang nanyari sa kanya! Labis ang katuwaan ni Payapaya at kanyang niyakap ang kapatid. "Labis ang aking takot at pagkabahala at ako'y labis na nalungkot at naghirap. Akala ko'y mamamatay na tayong dalawa."

Tahimik si Kalonig na parang takang-taka. "Ano bang nanyari sa akin?" sabi niya. "Naglalakad tayong dalawa nang

bigla na lamang may dalawang babaing tumawag sa akin at kanila raw ituturo ang daan. Sumunod naman ako sa kanila at kami'y umakyat sa napakataas na hagdan. Labis akong napagod at ako'y hindi nakarating doon sa dulo. Mabuti na lang at may lalaking makapal ang labi na sumalubong sa akin at sinabing batang-bata pa raw ako para umakyat doon sa hagdan, kaya pinabalik niya ako."

"Mabuti na lang at bumalik ka," ang sabi ni Payapaya.

"'Yon din 'yong pagkabuhay mong muli."

Habang sila'y naguusap ay dumating na 'yong napakagandang dalaga na susundo sa kanila. Pumasok sila sa yungib at ang lahat ng bagay doon ay kumikintab na parang palasyo. Ipinakita ng dalaga sa kanila ang maraming silid na kinaroroonan ng mga taong dumaranas ng iba-ibang paghihirap. Mayroong mga ibinaon sa dumi ng tao hanggang sa leeg na ang masasabi lang ay eh, eh, eh....Nakakaawa sila. May mga tao ring naghihirap dahil sa init ng apoy at silay pawis na pawis. Mayroon ding mga panay galis ang buong katawan. May mga

payat na payat na parang hindi kumakain; at marami pa sila nakitang ibat-ibang uri ng paghihirap. Habang sila'y tumitingin doon ay naala-ala ni Kalonig ang kanilang mga magulang at mga kapatid. Kaya nag-anyaya na siyang umuwi.

"Natakot ba kayo sa mga nakita ninyo? Pag-uwi ninyo sabihin ninyo sa mga tao ang mga nakita ninyong nangyayari sa mga masasamang tao. Magpakabuti kayo upang hindi kayo mapasama sa kanila. Bibigyan ko kayo ng isang panyo at pag-ingatan ninyong mabuti sapagka't kung iwawala ninyo ito ay mababaliw kayo. Ang panyong ito ay maibibigay niya ang lahat ng gusto ninyo. Kung may kailangan kayo ay sabihin ninyo lamang at iwaswas ang panyo at lalabas na lang ang iyong kailangan."

Tuwang-tuwa sina Payapaya at Kalonig at kanilang kinuha ang panyo at sila'y nagpasalamat. "Aalis na po kami," sabi nila.

Binuksan ng magandang dalaga ang pintuan at sila'y lumabas. Labis ang kanilang katuwaan. Tuwang-tuwa silang

naguusap na pauwi. Pinaguusapan nila 'yong nangyari sa kanilang dalawa. Nang sila'y malapit na sa kanilang bahay ay sinalubong sila ng kanilang ina at tinanong kung may nakuha silang isda sa kanilang tiyuhin. "Mayroon at maaaring punuin natin ang lahat ng bariles natin," sabi ni Payapaya.

Subalit nagtataka ang ina nila at sinabi, "Wala naman kayong dala-dala ah!"

Napangiti si Kalonig at sinabi, "Huwag kayong mag-alala. Ilabas ninyo ang limang bariles natin at takpan ninyo." Walang kaimik-imik ang kanilang ina at kanyang tinakpan ang bariles na inilabas ni Kalonig. Inilabas ni Payapaya ang panyong may kagila-gilalas na dibuho at iwinaswas at sinabing, "Punuin ang mga bariles namin ng ibat-ibang uri ng isda." Dalawang ulit niyang sinabi at pinaalis ang takip ng mga bariles sa kanyang ina. Inalis nga niya ang mga takip ng mga bariles at punung-puno nga ng iba-ibang uri ng mga isda.

Tuwang-tuwa silang buong mag-anak at sila'y nag-usap-usap kung ano ang dapat nilang gawin. "Hindi maaaring ipagkait

natin ito sa mga iba. Tulungan natin ang mga mahihirap na walang makain, lalong-lalo na sa mga ulila. Sasabihin din natin sa mga masasamang tao na dapat silang magbago. Ang mga tamad ay dapat magpakasipag at ang mga magnanakaw ay dapat na tumigil upang hindi sila mapunta doon sa mga silid na nakita natin na kinaroroonan ng iba-ibang paghihirap."

Wakas

Mula sa Pagsilang Hanggang Kamatayan

Kapag isinilang ang isang sanggol, ay magdadala ang mga lolo niya ng tapang baboy dahil bawal sa nagsilang ang mga gulay. At kapagka naluto na iyong tapa ay bibigkasin ng mga matatandang lalaki ang kidlos. Ang sinasabing kidlos ay isang panalangin para masagana ang gatas ng ina at maraming sususuhin ang sanggol at upang malusog siya at hindi rin siya magkakasakit at hindi rin tayo magkakasakit. Pagkatapos nilang bigkasin ang kidlos, sila'y kakain at pagkatapos ay uuwi na sila. At kapag natanggal na ang pusod ng sanggol, magtitipun-tipon ang mga lolo, mga tiyuhin at tiyahin at ang ibang kamag-anak nila. Magdadala sila ng tapa, bigas, sitaw (buto) o kaya'y iyong itim na buto ng sitaw. At saka sila magpapatay ng manok at kanilang ihahalo sa tapa. Pagkatapos nilang kumain ay pipili na sila ng ipapangalan sa sanggol. At itong pagpipili ng pangalan ng sanggol ay tinatawag nilang igobbawan. Kailangang pumili sila sa mga pangalan ng mga

mabait na lolo ng sanggol o kaya'y pangalan ng mabait na kamag-anak nila at 'yon ang ipapangalan sa sanggol.

Upang hindi magugulatin ang sanggol, ang gagawin nila ay hinahawakan siya ng kanyang ama o kaya'y ang kanyang lolo at saka sila kakatok sa dingding ng tatlong beses at sasabihing, "Huwag kang magulat sa kidlat, sa kulog o ano mang ingay."

Kapag binata na siya at puwede nang manliligaw ay pupunta sa mga kasera ng mga dalaga at doon siya manliligaw. At kapag gusto rin siya ng kanyang nagustuhan ay pupunta siya sa bahay ng babae at mag-uusap na sila tungkol sa kanilang mga balak. At habang sila'y nag-uusap ay minamasahe naman ng dalaga ang ulo't likod ng lalaki. At kapag sila'y nagkasundu na ay pag-uusapan na nila kung kailan dadalhin ng lalaki sa bahay ng babae ang trosong panggatong, na magpapakita na sila'y magkasintahan na. Aanyayahan ngayon ng lalaki ang kanyang kaibigan at sila'y kukuha ng troso. Sa itinakda nilang araw ay magluluto 'yong ama ng dalaga ng tapang baboy. Kapag dinala na 'yong trosong panggatong ay sisibakin nila rin ito at ito

ang kanilang igagatong. Pagkatapos nilang magsibak ay papa-
pasukin na sila ng ama ng dalaga at sila'y kakain. At sa
susunod na araw naman ay aanyayahan ng babae ang kanyang mga
kaibigan at sila'y mangunguha ng talbos ng kamote at ito'y
kanilang dadalhin sa bahay ng lalaki. Ang ina ng lalaki
naman ay magluluto ng malagkit na may palamang karne at iyon
ang kanilang pagsasaluhan. At pagkatapos nito ay magha-
halilihan ang dalaga't binata sa pagtutulong sa isa't isa
sa kanilang mga magulang. Kung lalaki ang tutulong ngayon sa
mga magulang ng babae, bukas naman ay ang babae ang tutulong
sa mga magulang ng lalaki. At sa kanilang pagtatrabaho ay
kailangang mag-ingat silang mabuti para wala silang mabi-
bitiwan, maputol man sa kanilang mga alahas tulad ng kuwintas
at iba pang puwedeng malagot. Kailangang mag-ingat din silang
dalawa para walang matisod sa kanila habang sila'y naglalakad
dahil masama 'yon. At pagkalipas ng maraming araw, kung
talagang nagmamahalan sila ay magbibigay sila ng handaan at
ito ang magpapakita na sila na ay nagbubuklod at hindi na

maaaring maghiwalay. Magtitipun-tipon ang kani-kanilang mga kamag-anak sa kani-kanilang bahay at sila ang magdadala sa tapang baboy. Aanyayahan na naman ng binata ang kanyang kaibigan at sila ang magdadala sa tapang baboy sa bahay ng babae. At ipapalit ng ama ng babae ang kanilang tapa doon sa tapang ibibigay ng lalaki. At 'yong dalaga ay sasama na sa kanila pagbalik nila sa bahay ng lalaki. At iluluto nila 'yong mga tapang naipon nila at pagkatapos, isa sa mga matatandang lalaki ang magbibigkas ng panalangin at sasabihin, "Magsama kayong dalawa at magkaanak kayo. Magtatagal sana ang iyong buhay at hindi sana kayo magkasakit sampo ng iyong mga anak." Pagkatapos nila ay kakain na silang lahat.

At ngayon mag-uusap ang magbalae kung ano ang kanilang gagawin sa kasalan ng kanilang mga anak. At 'yong mga kamag-anak nila ay maghahanap sila ng iniwang bahay at iyon ang kanilang gagawin at doon na titira 'yong bagong mag-asawa. Kinabukasan, pagkatapos na magawa nila 'yong bahay ay magsasabay na maglakad papunta doon sa bahay ang dalawa na hawak-

hawak nila ang tapang baboy at ilaw at sila ay papasok na. Iyan ang tinatawag nilang segep (pag-akyat) dahil iyon nga ang unang pag-akyat no'ng mag-asawa doon sa bahay. •

Ang una nilang paghahandog ay tinatawag nilang kalang. Magdadala ang kanilang mga magulang ng tapang baboy at iyon ang kanilang ihahalo sa papatayin nilang manok upang may uulamin ang kanilang mga kamag-anak na dadalo. Sa pagkaka-taong ito ay sasabihin ng kanilang mga magulang ang kanilang mamanahin. Ito'y mga gusi o kaya'y bukid at iba pang mga kasangkapang puwede nilang ipamana. Pagkatapos ng tinatawag nilang kalang ay mayroon na naman silang handaan at ito'y tinatawag nilang betbet. Sa araw na ito, sila'y magpapatay ng hayop, maghahanda sila ng pagkain at magsisibak ng panggatong na gagamitin nila sa araw ng kasalan. At puwede na silang mag-anyaya ng kanilang mga kamag-anak at kaibigan sa ibang lugar.

Kinabukasan ng betbet ay araw na ng kasalan at ito'y tinatawag nilang palayog o kaya'y babayas. Pupunta iyong

mga inanyayahan para sumali sa pagpapatunog ng agong o kaya'y manonood o kaya'y maglaro at kumain at uminom ng alak at magsasaya sila. At saka nila ibibigay ang kanilang mga regalo sa mag-asawa na nakaupo sa pintuan ng kanilang bahay. Ang mga matatandang lalaki, kung minsan may mga matatandang babae rin na sasama, ay kakanta sila ng liwa (isang panalangin sa paghahangad ng biyaya) at iinom sila ng alak-bigas. Maghapon at magdamag silang kakanta ng liwa para pagpapalain ng Panginoon ang dalawang mag-asawa. Pipili rin sila ng isang matandang lalaki at siya ang magbibigay doon sa mamanahin ng mag-asawa.

Pagkatapos ng kasalan ay binnayan (bagong kasal na lalaki) na ang tawag doon sa lalaki. Kailangang siya'y magpakasipag at mapakakatiwalaan para mapapakain niya ang kanyang mga anak.

Paglipas ng maraming taon ay tatanda na siya at manghihina na rin ang kanyang katawan. At kapag siya'y magkasakit ay papatay sila ng baboy o kaya'y manok at ihahandog nila sa mga masamang espiritu upang gumaling siya at kung hindi'y siya'y

mamamatay. At sa paghahandog nila ng baboy, magdadala ang mga tao ng bigas. At sila rin ay kakanta ng awid (isang panalangin para lalakas ang maysakit) para sa kanya hanggang sa siya'y gumaling o mamatay.

At kung siya'y namatay, magpapatay sila ng maraming manok at baboy. Itatali nila 'yong bankay sa upuan at ilalagay nila sa gitna ng bahay at sila'y aawit ng awit sa pagdadalamhati. Siya'y kanilang tatanungin na parang nililitis siya sa hukuman. Kung mabait 'yong namatay ay sasabihin nila sa kanilang pag-awit ang kanyang kabutihan at 'pag masama siya ay masama rin ang kanilang sasabihin sa kanilang pag-awit. Sa susunod na araw ay dadalhin na nila 'yong bankay at kanilang ilalagay sa isang yungib. Sa umaga ay dadalhin nila 'yong kabaong niya at sa hepon naman ay iyong bankay ang kanilang isusunod. Gagawin nilang nakabaluktot 'yong bankay. At kailangang 'yong matandang lalaki na hindi na magkakaanak ang gagawa nito. Gagawin nilang nakabaluktot na parang batang nasa tiyan pa lamang ng ina. At saka nila

babalutin sa kumot at tatalian nila ng uway. Ang unang magdadala sa bangkay ay ang kanyang mga apo at saka nila ibibgay sa iba at kanilang ipaghahagis-hagis na parang bola. Kailangang mag-ingat sila at huwag nilang idaan sa lugar ng may itinuturing na banal; kagaya ng banal na kahoy, ahas o kaya'y mga tao. Pagkatapos ng libing ay uuwi na sila at sila'y kakain at sila'y magsisiuwian na.

Ang Pagdidisiplina ng Dap-ay

Ang dap-ay ay siyang tanggapan ng mga matatandang lalaki sa nayon. Dito ay may silid tulugan, may kusina at may lugar ding mapagpapainitan kung maginaw. 'Yong mga lalaking hindi magtatrabaho ay magtitipun-tipon sila doon at sila'y magbiruan. Sa gabi ay doon matutulog ang mga bata't binata.

Walang hindi napag-uusapan sa dap-ay. Ano man ang naranasan nila o kaya'y narinig nila at 'yong mga nakita nila ay napag-uusapan nila. Kung ang isa sa kanila'y may magandang naranasan ay sasabihin niya sa iba upang ito'y kanila ring sundin. At kung ang isa sa kanila'y may nakita, ito'y kanila ring pag-uusapan. Tatalakayin nila ang kabutihan at kasamaan ng kanilang nakita. Dito sa dap-ay ay walang nagkakait ng kanyang kuru-kuro. Ano man ang masamang nangyari ay pag-uusapan nila at ito'y kanila ring lulutasin. At sa mga mabubuting pangyayari ay iisip sila ng paraan upang mapanatili ito. Iyan ang magandang mapapala natin sa pagsama

sa dap-ay.

Ang mga batang laging nakikinig sa mga sinasabi sa dap-ay ay takot gumawa ng masama dahil sasaktan sila ng kanilang mga kasama. Hindi nila iisipin ang manakit ng kanilang kapuwa. Takot silang mambabae. Takot din silang magnakaw at mangupit. Matulungin sila sa iba.

Ang isang katunayan na itinuturo nga sa dap-ay ang pagiging matulungin ay sa paggawa ng bahay. Maski hindi sasabihin ng gagawa ng bahay na siya'y tulungan nila ay darating ang mga tao sa nayon at siya'y kanilang tutulungan. At kung may isang taong ayaw tumulong ay wala rin o kaya'y kaunting-kaunti ang tutulong sa kanya sa oras ng kanyang pangangailangan.

At kung ayaw makipaglamay sa patay ang isang tao ay walang tutulong o kaya'y walang aawit ng awit sa patay kung siya ay mamamatay. Ganoon din kung mayroong maysakit o kaya'y may kasalan o kaya'y ano mang gawain na kailangan ang tulong ng buong nayon kagaya ng sunog.

Mayroong mga masamang nangyayari na walang karapatan ang dap-ay na magparusa. Nguni't sa pamamagitan ng bunga ng masamang nangyari ay puwede nilang ituro ang mabuti at bahala na 'yong mga ayaw makinig. Halimbawa, sa pambababae; kung may pamilya ang lalaki ay maaaring may magkakasakit o mamamatay sa kanyang pamilya bilang kaparusahan niya at madudungisan na rin ang kanyang karangalan at hindi siya pahihintulutang gumawa ng mga mabuting gawain.

Ganoon din sa mga pinakain ng mga ninakaw o nakuha sa pandadaya. Sila ay maghihirap dahil sa sumpa at sama ng loob ng mga pinagnakawan o nadaya. Ito ang dahilan kung bakit ayaw ng mga iba ang mapabilang sa angkan ng mga nabanggit dahil nakakahawa raw ito at sa bandang huli ay sila rin ang maghihirap..

Ganoon din sa mga makikipag-away sa mga nagdadalamhati ay pagsasabihan sila ng mga kasapi sa dap-ay dahil sila rin ay magdadalamhati o kaya'y daranas ng kahirapan.

Ito, ang mga halimbawa ng mga masasamang ugali na walang

kaparusahan ngunit takot 'yong mga taga nayon na gumawa dito.

Ang dap-ay ay siyang pamahalaan ng nayon. Ang mga matatanda ang mga pinuno na magtuturo sa mga dapat na sundin ng mga tao sa nayon. Sila rin ang nagsasabi kung napapanahon na upang sila'y mag-araro, magtanim ng palay, mag-ani, magkabyaw, manghuli ng ibon. Sasabihin din nila kung may ikakasal at kung kailan ang piyesta ng mga patay, at kung may handaan ang buong nayon. Sasabihin din nila kung kailan puwedeng hakutin ang mga dumi ng hayop at ilagay sa bukid, at kung kailan maghasik ng palay. Sasabihin din nila kung gagawa sila ng bahay at kung may mga iba pang mangyayari sa nayon. Wala sa kanila ang mauuna na lang at umiba sa karamihan kundi magkasunud-sunod silang lahat doon sa nayon. Iyan ang kagawian na nabuo sa dap-ay at ngayon lamang nagkaroon ng kaunting pagbabago ang mga kagawiang ito.